

Educant alternatives: les finances ètiques com a eina de canvi

Una mirada des de l'educació transformadora, la justícia global i els drets humans

Marta Rallo Arnau

Francisco Contreras Munizaga

Contacte: investigacio.rallocontreras@gmail.com

Índex

1. Preàmbul.....	7
2. Introducció.....	8
3. Marc teòric.....	10
Finances ètiques com a eina de transformació ecosocial.....	12
Educació transformadora com a metodologia per promoure el canvi.....	15
Justícia global i drets humans: els principis cap a un món més just i equitatiu.....	18
Síntesi del marc teòric.....	22
4. Metodologia.....	24
Objectiu.....	24
Disseny d'investigació.....	24
Mostres: justificació i perfils exploratoris.....	26
Mostres i perfils definitius.....	26
Llistat d'entitats i projectes identificats.....	28
Llistat de xarxes i entitats de referència.....	29
4. Model d'anàlisi de bones pràctiques educatives en finances ètiques.....	30
5. Resultats.....	32
Cas 1. Finances ètiques a l'aula: Exemple d'un institut públic de Catalunya.....	32
Descripció de la pràctica educativa i context:.....	32
Anàlisi.....	34
Finances ètiques: educant en l'economia del bé comú.....	34
Educació transformadora: ensenyant a ser crítics.....	35
Justícia Global i drets humans: ensenyant justícia econòmica.....	37
Cas 2. La Base: finances solidàries en clau feminista.....	39
Descripció de la pràctica i context:.....	39
Anàlisi.....	42
Finances solidàries: capacitant empreses recuperades.....	42
Educació transformadora: creant confiança i entenent les necessitats dels educands.	43
Justícia global i drets humans: perspectiva feminista transversal.....	44
Cas 3. CoopHalal: finances islàmiques a Espanya.....	47
Descripció de la pràctica i context.....	47
Anàlisi.....	49
Finances islàmiques: unes finances halal.....	49
Educació transformadora: fomentant el debat i el pensament crític.....	50
Justícia Global i drets humans: justícia econòmica en la interculturalitat crítica.....	51
Cas 4. El rap com a metodologia educativa a Ander Deuna.....	54
Descripció de la pràctica i context:.....	54
Anàlisi.....	56
Finances ètiques: ensenyant economia amb criteris socials.....	56
Educació transformadora a partir de l'aprenentatge experiencial.....	57
Justícia global i drets humans: entenent els principis des de la realitat local.....	59
Cas 5. Campaña por un Currículum Global y el Buen Vivir: aprendiendo colectivamente ESS.....	61

Descripció de la pràctica i context:.....	61
Anàlisi.....	63
Finances ètiques: ensenyant monedes socials connectades amb l'entorn.....	63
Educació transformadora a través d'una càtedra oberta.....	65
Justícia global i drets humans.....	66
6. Conclusions, consideracions finals i limitacions.....	69
Conclusions i consideracions finals.....	69
Limitacions i reptes.....	70
7. Bibliografia.....	71
8. ANNEX.....	76
Annex 1: Guió d'entrevistes exploratòries.....	76
Annex 2: entrevistes d'anàlisi.....	77
Guió entrevista educador/a.....	77
Guió entrevista a educand.....	79
Unió entre el model de bones pràctiques educatives en finances ètiques i les preguntes de les entrevistes d'anàlisi.....	81
Annex 3: Cançó ZE PREZIOTAN?, d'Odei, cas Ander Deuna.....	82

Índex d'esquemes:

Esquema 1: Unió teòrica per a ser bona pràctica educativa en finances ètiques	p.11
Esquema 2: Objectius de l'educació per a la justícia global	p.21
Esquema 3: Model d'anàlisi sobre les categories i característiques de les bones pràctiques educatives en finances ètiques.....	p.31
Esquema 4: característiques de finances islàmiques, en relació amb ètiques i hegemòniques.....	p. 49

No us ensenyaré a invertir, us ensenyaré sentit comú. -Educatora cas 1

1. Preàmbul

Sovint l'educació econòmica actual invisibilitza els impactes del sistema econòmic i financer sobre les persones i el planeta, tant al Nord com al Sud Global, relegant les perspectives heterodoxes com l'economia feminista i l'economia ecològica, així com les alternatives econòmiques més transformadores, com l'economia cooperativa, social i solidària, i les finances ètiques. En efecte, l'educació econòmica, especialment la formal, es basa en els paradigmes neoliberals i es limita a pretendre millorar les destreses de les persones en la utilització dels productes i serveis financers sense qüestionar les seves conseqüències. Així manté alguns mites envers l'economia, com la neutralitat de les decisions econòmiques financeres, la independència respecte a la resta d'esferes socials, culturals i polítiques, etc. Aquest enfocament dificulta establir els vincles entre l'activitat econòmica de les grans corporacions i els bancs, i els reptes globals que enfrontem com a societats.

Des del nord global l'educació econòmica és clau per formar una ciutadania crítica que compregui les causes estructurals dels reptes globals així com desenvolupar el sentit crític, solidari, que pugui treballar en favor de la sostenibilitat del planeta i del benestar de les persones. Les finances ètiques i solidàries, en tant que engranatge per a una economia basada en la sostenibilitat de la vida, són una oportunitat per transformar les relacions desiguals de poder en l'àmbit financer, acarant les causes estructurals socials, econòmiques, polítiques i culturals que perpetuen les desigualtats, la pobresa, i la crisi mediambiental.

Davant d'aquest context, l'estudi vol visibilitzar aquelles pràctiques educatives que aprofundeixen tant en l'anàlisi de les interdependències econòmiques a escala local i global i que, alhora, permeten passar de la reflexió crítica global a l'acció local implicant-se en alternatives com les finances ètiques. A l'estat espanyol, fa més de 10 anys que el professorat, agents i entitats educatives i les entitats de finances ètiques i solidàries treballen conjuntament per a introduir un enfocament crític en l'ensenyament de l'economia. Fruit d'aquest treball és que es van organitzar les primeres jornades estatals en 2018 per a visibilitzar i compartir els recursos i pràctiques desenvolupades, així com crear un espai per a reflexionar sobre l'enfocament i metodologia que s'utilitzaven per ensenyar economia i, en canvi, promoure una educació econòmica crítica i plural. Actualment, la Xarxa organitza anualment les jornades RedEFES de manera itinerant arreu l'estat, per compartir reflexions al voltant de l'educació econòmica i les finances ètiques, però també recursos i experiències educatives.

Per tal d'ampliar el coneixement al voltant de l'educació en finances ètiques, des de **FETS** - Finançament Ètic i Solidari i en el marc de la Xarxa per l'Educació en les Finances Ètiques i Solidàries - **RedEFES**, s'ha impulsat aquesta identificació i anàlisi de pràctiques educatives que contribueixin a una educació econòmica més crítica i plural i les finances ètiques i solidàries.

FETS - Finançament Ètic i Solidari

RedEFES - Xarxa per l'Educació en les finances ètiques i solidàries

2. Introducció

Les finances ètiques i solidàries estan orientades a desenvolupar un model econòmic transformador, democràtic, equitatiu i sostenible, incorporant l'ètica i la transparència en les decisions d'estalvi i inversió. Per recuperar així l'ús social dels diners, per a que aquests siguin una eina i no un fi en si mateix, posant el centre el benestar de les persones, no la maximització de beneficis (dinerètic, 2023). Per aquest motiu, i demostrant reiteradament que el sistema actual és insostenible, s'ha de promoure una educació econòmica crítica i plural on es visibilitzin i treballin les alternatives, de les finances ètiques com engranatge d'una economia transformadora.

Aquest treball fa un recull de pràctiques educatives en finances ètiques, amb l'objectiu d'identificar i analitzar bones pràctiques educatives en finances ètiques, a través de l'enfocament d'una educació transformadora per la justícia global. Per poder veure com s'està ensenyant les finances ètiques i quina és la realitat d'aquest àmbit.

El projecte actual vol identificar i analitzar pràctiques educatives de finances ètiques, a escala regional, nacional i internacional, a través de cinc casos concrets; tenint en compte la interculturalitat crítica i com s'adapten les finances ètiques a les necessitats dels contextos. Planteja quins són els factors que dicten una bona pràctica educativa en finances ètiques i fa una anàlisi exhaustiva dels casos presentats. Per aconseguir-ho, s'ha creat un marc teòric que ha derivat en un model d'anàlisi la qual ajuda a plantejar quins són els factors que dicten una bona pràctica educativa en finances ètiques, al no haver-hi teoria sobre aquesta temàtica tan concreta, s'ha plantejat a partir de les experiències de les entitats que ho treballen.

La investigació que es presenta a continuació és important perquè exposa exemples pràctics i reals de l'àmbit educatiu en les finances ètiques, ajudant a contribuir amb l'estat de la qüestió. Planteja les bases per poder identificar bones pràctiques educatives en finances ètiques, com també formula quines línies de futur ha de tenir una investigació d'aquest àmbit.

Els perfils dels investigadors és des d'un vessant polític-sistèmica, antropològica i sociocomunitària. Són dues persones, un home jove, d'origen llatinoamericà i una dona jove, europea. Els dos perfils tenien coneixement previ sobre l'economia social i solidària gràcies al màster en polítiques socials i acció comunitària.

La metodologia emprada en la investigació ha sigut a partir de fer entrevistes semiestructurades. A més a més, s'ha fet treball de camp, i etnografia digital, fent una anàlisi dels perfils i pàgines web dels casos a analitzar per veure quins principis i ètica exposen, veient així quina transparència tenen.

L'estructura del document comença introduint la teoria, un marc teòric que exposa les finances ètiques, que s'entén per educació transformadora, la justícia global i els drets humans. A continuació, s'explica el model d'anàlisi de bones pràctiques educatives en finances ètiques, el qual exposa els ítems que considerem -a partir del marc teòric- que ha de tenir una bona pràctica educativa. Seguidament, es presenta el disseny d'investigació, la metodologia, els perfils de les persones entrevistades per la recerca, com s'exposa una llista d'entitats que presenten tenir espais educatius sobre finances ètiques. Continua fent

l'anàlisi dels cinc casos trobats com a bones pràctiques educatives en finances ètiques. Finalment, es presenta les conclusions i les reflexions finals.

3. Marc teòric

En aquest apartat es presenta el marc teòric per a poder argumentar quines característiques ha de tenir una bona pràctica educativa en finances ètiques. A més a més, de la importància d'aquest últim concepte, és fonamental complementar-lo amb paradigmes -com l'educació transformadora i la justícia global- que li donen més integralitat a l'anàlisi. Tenir en compte que la temàtica és molt poc analitzada, és a dir, la pràctica educativa de les finances ètiques. No hem trobat bibliografia especialitzada d'aquesta índole. Per tant, la proposta teòrica parteix de la pràctica i experiències concretes impulsades des de les entitats de finances ètiques, professorat i agents educatius propers a les economies transformadores i entitats per la justícia global. Comprovant que els tres punts construeixen bones pràctiques educatives en finances ètiques.

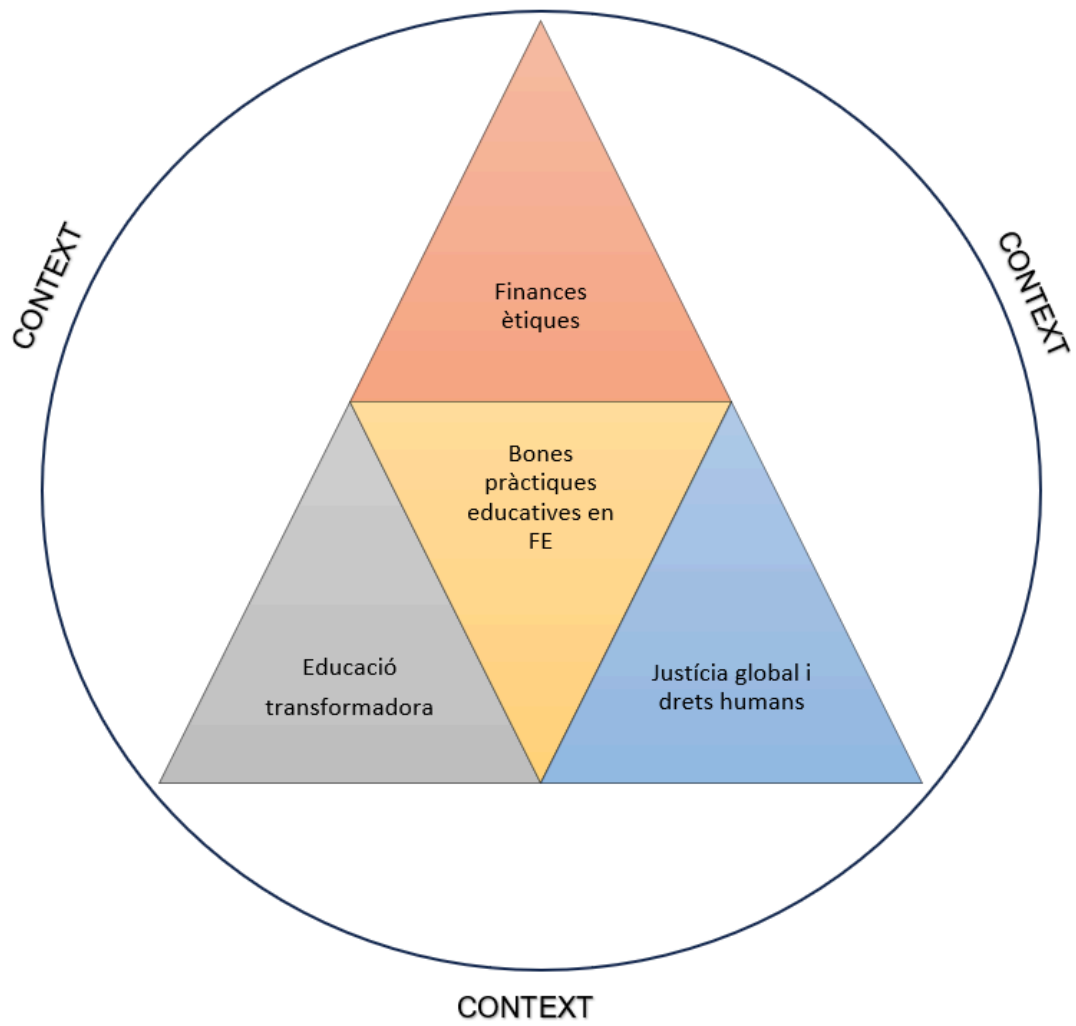
Aquesta falta es pot entendre perquè, en el procés de les entrevistes exploratòries (es pot consultar en el disseny d'investigació) ha sigut el moment en què s'ha parlat amb persones expertes i professionals del tema, i s'ha vist que les finances ètiques no tenen un espai formal educatiu. És a partir d'accions concretes que s'ensenya sobre aquest tema, i no hi ha connexió entre elles. En les entrevistes, la majoria de gent no ha rebut una formació sobre aquesta temàtica, sinó que a partir d'altres persones i la pràctica d'aquesta ho han après.

No oblidar, però, que a part dels tres punts que creen bones pràctiques educatives en finances ètiques, també s'ha de tenir en compte el context, ja que tal com expliquen alguns acadèmics (Hintze, 2010, p. 15-16; Coraggio, 2009, p. 156-158; Defourny, 2003, p. 102; Chaves, 2003, p. 115), la cultura i l'espai geogràfic influeixen en les condicions i particularitats del sorgiment, arrelament i enfocament de les pràctiques de l'Economia social i Solidària al territori, i per tant, en les finances ètiques dels casos que s'analiza en aquest estudi.

D'una banda, es troba l'educació transformadora, que busca dotar, des d'una visió crítica, un enfocament educatiu alternatiu. I, per l'altra banda, la justícia global, dimensió que intenta comprendre diferents magnituds -en forma de valors- que puguin aportar a aquesta crítica de la realitat.

A través d'aquests elements, es busca elaborar un model amb la base teòrica i els valors explicats durant aquest apartat, que contingui categories i subcategories d'anàlisi que permetin identificar els elements que constitueixen una bona pràctica educativa en finances ètiques i, d'aquesta manera, poder analitzar-ho amb fonaments teòrics sòlids.

A continuació, es presenta l'esquema per representar aquesta base teòrica, entenent que, els elements es relacionen entre si. Aquests tres elements configuren l'enfocament crític necessari per arribar a la bona pràctica proposada. Així, es considera que cada element compleix un rol definit a l'hora de fer una anàlisi: les finances ètiques són el "què", l'educació transformadora el "com" i la justícia global el "perquè". Aquests elements s'analaran tenint en compte el context, ja que aquest influeix directament en els tres eixos d'anàlisi.

Esquema 1: Unió teòrica per a ser bona pràctica educativa en finances ètiques

Font: Elaboració pròpia.

Finances ètiques com a eina de transformació ecosocial

Les finances ètiques són un sistema financer en si mateix, estan orientades a desenvolupar un model econòmic transformador, democràtic, equitatiu i sostenible, incorporant l'ètica i la transparència en les decisions d'estalvi i inversió, a diferència de les finances tradicionals més conegudes per la població. L'objectiu, segons La Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya [XES] (2018), és que els diners siguin una eina per impulsar projectes de valor afegit per la societat des d'una visió social, mediambiental, cultural, educativa, entre altres; per recuperar així l'ús social dels diners, perquè siguin una eina i no un fi en si mateix, posant al centre el benestar de les persones, no la maximització de beneficis. Treballant en l'economia real, és a dir, fugint de les inversions especulatives i treballant amb projectes que repercutixin positivament sobre la qualitat de vida de les persones, aportant una sèrie de beneficis socials i promovent el desenvolupament sostenible (diner ètic, 2023).

Els principis que caracteritzen les finances ètiques, en general, són els sis principis de la Carta de l'Economia Solidària: el treball, l'equitat, la sostenibilitat ambiental, la cooperació, la no afany lucratiu i el compromís amb l'entorn. Cada territori, però, en tenir necessitats diferents, adapten els criteris a la realitat social (de Cruz, 2017).

En aquesta línia, La Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya [XES] (2018) i Diner ètic (2023), expliquen quins principis han de tenir les finances ètiques, començant pel d'**implicació**, ja que s'ha d'invertir en projectes amb un alt impacte social, mediambiental i cultural, facilitant l'accés a crèdits a col·lectius que tradicionalment n'havien estat exclosos. Seguint aquest principi, hi ha l'**ètica aplicada**, que és el procés de reflexió sobre els criteris ètics en inversió i concessió de crèdits, passat aquest judici, es pot trobar amb el principi d'**exclusió**, és a dir, quan es decideix no finançar projectes que vagin en contra dels valors socials, mediambientals i la seva ètica en general. També hi ha el principi de **compromís**, facilitant el crèdit i impulsant l'economia real, sense tenir la necessitat de benefici a curt termini. Hi ha el principi de **transparència**, on tota la informació de l'entitat és pública per a tothom. Hi ha el principi de **participació**, intentant impulsar un model organitzatiu igualitari, on tots els membres puguis participar sense tenir preferència el seu valor monetari. L'**Inclusió financera**, facilitant l'accés al crèdit a col·lectius que sovint estan exclosos del sistema financer. Finalment, el principi de **coherència**, on les persones que contracten els seus serveis -entitats o altres- treballen a partir del principi de cooperació i respecte. Tots aquests principis són la base de les entitats de finances ètiques, i a partir dels quals en aquest estudi es valorarà si les entitats entren dins els valors de finances ètiques o no.

En l'ecosistema de les finances ètiques que hi ha al territori espanyol¹ existeix: Coop57, que és una cooperativa de serveis que destina els seus recursos a donar préstecs a projectes d'economia social i solidària. CoopHalal, és la primera cooperativa de Serveis Financers Islàmics d'Espanya que ofereix finançament sense interessos (halal) per a particulars i empreses. Banca ètica Fiare és una eina de serveis de la transformació social a través del finançament de projectes d'economia social i solidària. Oikocredit és una institució financera i cooperativa mundial no bancària que promou el desenvolupament sostenible.²

¹ En la pàgina web de Diner ètic fan una anàlisi dels principis dels bancs espanyols i com d'ètics són, es pot consultar a <https://escaner.dineretic.org/>

² Per a més informació consultar <https://dineretic.org/es/conoce-las-finanzas-eticas/entidades/>

Gassiot (2013) planteja que l'objectiu de les finances ètiques ha de ser promoure l'estalvi popular, i sobretot facilitar el finançament de projectes i entitats d'economia solidària. El mateix autor remarca que han de ser un mitjà per transformar la societat, estar al servei de la satisfacció de les necessitats de les persones, distribuir equitativament la riquesa generada, tenir una gestió democràtica i participativa, i incorporar criteris socials i mediambientals, assegurant que no s'hipotequi el benestar de futures generacions.

La diferència que hi ha entre el sistema financer tradicional i les finances ètiques és que el primer desenvolupa la funció d'intermediació financera amb l'únic objectiu del màxim benefici. Generant, impactes negatius sobre les persones i el planeta, i vulnera els drets socials i econòmics de molta gent. En canvi, les finances ètiques també desenvolupen la funció d'intermediació financera, però amb l'objectiu que els diners recollits siguin tan sols una eina en favor dels projectes amb valor afegit per a la societat des d'un punt de vista social, mediambiental, cultural, educatiu, democràtic, etc. (La Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya [XES], 2018). Les diferències entre un sistema i altre, es conceptualitzen bé en els bancs, és per això que a continuació s'agafarà aquest enfocament, ja que la majoria de bibliografia consultada se centra en aquest àmbit.

Dins les finances ètiques hi ha els bancs ètics o socials, els quals, al mateix temps que generen beneficis per ser sostenibles en el temps, financen les activitats econòmiques que tinguin un impacte social positiu. No busquen maximitzar els beneficis (a diferència dels bancs tradicionals), sinó que tenen en compte els costos socials i mediambientals dels projectes i activitats que financen (Vidal, Rodríguez, Zaragoza i Sureda, 2019). La banca ètica al llarg del temps ha demostrat ser una realitat contrastada i consolidada, demostrant que és possible ser una banca amb criteris ètics i socials. Sent rendibles sense especular amb els diners dels clients (Sanchis, 2016). Cada institució bancària ètica, però, defineix els valors ètic socials amb els quals es compromet a través d'una política, ideari ètic o responsabilitat social pròpia, incorporant equips de gestió professionals -igual que la banca tradicional-, assumint una reflexió i compromís amb els valors socials i solidaris amb els quals treballen (Vidal, Rodríguez, Zaragoza i Sureda, 2019). En conclusió, la banca ètica és, sobretot, una eina política per promoure la vida econòmica afí als valors personals i comunitaris de transformació social (de Cruz, 2017).

Per explicar millor la diferència entre els bancs ètics i els bancs tradicionals o sistèmics, La Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya [XES] (2018) observa que el segon grup desenvolupen la funció d'intermediació financera amb l'**objectiu principal de buscar el màxim benefici**, i aquesta finalitat determina que la banca tradicional ja no en tingui prou desenvolupant únicament aquesta funció d'intermediació, sinó que també fa grans inversions, sovint de caràcter especulatiu, sense mirar la naturalesa del producte financer que es contracta o quina activitat, sector o empresa finança, plantejat només des dels criteris de rendibilitat, aquest comportament amb característiques opaques ho utilitzen per evadir impostos (Plataforma per una fiscalitat justa, ambiental i solidària, 2023).

En canvi, tal com expliquen Cavallito, Isonio i Meggiolaro (2018) els bancs ètics estan molt més orientats a oferir serveis a l'economia real que els bancs tradicionals. En la seva activitat financera i els equips de gestió, es diferencien poc del tradicional, cobren interessos pels seus préstecs, oferint una remuneració raonable. Això sí, ofereixen, a part del capital, la formació, l'assessorament tècnic i la tasca de seguiment directe necessaris perquè el

projecte vagi endavant, a més a més d'implicar-se en els projectes i el seu desenvolupament, és a dir, hi ha aquest acompanyament tècnic, humà a part de la relació econòmica. Aquest funcionament transformador³, a més a més té uns interessos lleugerament inferiors als oferts pels bancs tradicionals (Vidal, Rodríguez, Zaragoza i Sureda, 2019).

Segons aquesta definició, l'administració de diners, concessió de préstecs és una acció que la banca ètica impulsa per estar en l'economia real, mentre que els sistèmics preferentment es dediquen a altres activitats com ara invertir en valors o participar en empreses. Els bancs ètics i sostenibles es basen molt més en els dipòsits dels clients que els bancs sistèmics, que recapten recursos sobretot d'altres canals, com ara l'emissió de títols o els dipòsits per part d'altres bancs. Això, reafirma les finances ètiques com una alternativa sòlida que es planta capdavant del sistema hegemònic i que no només es basa en la banca.

Les finances populars, els grups d'estalvi, les cooperatives financeres, les mutualitats, els segurs ètics, les mancomunitats, els bancs ètics, finançament cap a l'economia social i solidària o els microcrèdits; tots aquests àmbits és des d'on les finances ètiques intenten intervenir aplicant els seus valors ètics socials per fer el canvi transformador.

En aquest sentit, un punt important de canvi és també, l'educació, tal com explica la xarxa RedEFES en una entrevista realitzada per Fundació Periodisme Plural (2023):

Des de la visió d'equitat, justícia social i drets humans que defensem des de la RedEFES, entenem que és necessari una educació econòmica crítica i plural ha de posar a l'abast dels i les joves les eines que els permetin passar de la reflexió global a l'acció local, mitjançant un canvi de comportaments i actituds, motivant-los a participar en les alternatives de producció i de consum que tenen al seu abast i que estan emmarcades dins de l'economia solidària i les finances ètiques.

Per aquest motiu, és important parlar d'educació transformadora que s'introdurà a continuació.

³ Per a poder veure casos pràctics, mirar el documental "Finances que transformen. Les finances ètiques cooperatives a Barcelona" a: <https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/latituds/finances-que-transformen-les-finances-etiques-cooperative-s-a-barcelona/video/6190314/>

Educació transformadora com a metodologia per promoure el canvi

Per connectar el món de les finances ètiques amb l'educació resulta fonamental continuar per una línia crítica a les lògiques hegemòniques. Per això, aquesta investigació busca apostar per una mirada educativa amb finalitats de transformació social.

Segons Lafede.cat (2013) (conjunt d'organitzacions per a la justícia global per promoure l'acció col·lectiva de les entitats afiliades) una educació d'aquestes característiques “parteix de la idea de ciutadania global per assenyalar la pertinença a un sol món, i de presa de consciència sobre l'oportunitat que tothom té en la promoció de la justícia social i l'equitat, l'acció transformadora i la generació d'alternatives”⁴.

D'aquesta manera i per donar més profunditat al concepte, ens remontem a les seves bases mitjançant uns dels seus majors exponents: Pablo Freire. El pensador brasiler va postular que, dins de l'aula es produeix una relació poc crítica entre docent i alumnat, entenent al primer com el portador de coneixement i el segon com un recipient que, de manera passiva, només s'ha d'emplenar amb aquesta informació, fent referència a un dipòsit bancari (Freire, 2005, com és citat a Cruz Aguilar, 2020).

D'aquesta forma, es fa l'analogia de l'educació hegemònica com una actuació bancària merament dels “savis” alienant als “ignorants”, tot això mitjançant un discurs el qual és buit de problematitzar o qüestionar i solament es limita a repetir i mecanitzar el pensament d'altres (Freire, 2005, com és citat a Cruz Aguilar, 2020).

Amb l'objectiu de deslligar-nos de la lògica bancària relatada anteriorment, per als rols educatius s'utilitzaran els conceptes d'**educador/educand** en comptes dels termes tradicionals de professor/alumne. Per a Freire (1987) aquesta dicotomia es constitueix a partir d'una dinàmica educativa paternalista, entenent que la seva filosofia té com a fi conscienciar a l'educand i alliberar-lo d'aquesta opressió i passivitat. Si bé la dicotomia educador/educand no acaba de satisfer aquesta necessitat per complet, creiem que s'acosta bastant en la coherència ideològica d'aquesta recerca. A més, pensem que permet ampliar el concepte d'instància educativa més enllà de l'aula i arribar a espais pedagògics fora d'ella, que no necessàriament estiguin institucionalitzats o validats formalment.

Aquesta opressió es manifesta quan l'educador mata, mitjançant la violència simbòlica, l'autonomia de l'estudiant per transformar la mentalitat dels oprimits a través d'una pràctica educativa que sigui alliberadora, apostant pel pensament crític de qui és educat (Freire, 2005, com és citat a Cruz Aguilar, 2020).

Així, es busca fer un canvi de valors en l'educació, passar d'aquestes lògiques dominants, a una relació dialògica, solidària i crítica (Freire, 2005). Aquests valors coincideixen força amb els fonaments de les finances ètiques i l'economia social i solidària.

Doncs és per això que les finances ètiques i l'economia social i solidària s'articulen com a alternativa per a combatre les lògiques hegemòniques donades pel sistema neoliberal imperant. Així, si bé aquestes disciplines estan prou desenvolupades, també hi ha mirades necessàries a considerar en l'àmbit educatiu i que busquen incorporar paradigmes de drets i

⁴ Disponible en <https://www.lafede.cat/ca/educacio-per-a-la-justicia-global/>

justícia social. D'aquesta forma, sorgeix la importància de l'educació financera amb valors crítics, cosa que no passa actualment segons la xarxa per una educació en finances ètiques (REDEFES per les seves sigles en castellà), la qual critica que:

(El) Plan de Educación Financiera se limite a pretender mejorar las destrezas de las personas en la utilización de los servicios financieros para actuar en el sistema, sin cuestionar el mismo o las consecuencias que los actos financieros tienen en la sociedad. Se valida la visión hegemónica del sistema económico, presentando las finanzas como las herramientas a través de las que gestionar y asegurar de forma privada e individual, en nombre de la libertad, nuestras acciones, invisibilizando de forma total el impacto de las decisiones financieras en el bienestar colectivo. Una educación financiera crítica debería dotar al alumnado de herramientas para comprender los impactos del sistema financiero sobre las personas y el planeta y contribuir a que los y las jóvenes ejerzan un consumo crítico y responsable, en este caso, de su dinero.

Llavors, plantegem tres pilars principals que componen l'educació transformadora, pels nostres efectes:

-Estudiant com subjecte actiu: Aquest element està basat en l'enfocament crític-reflexiu, el que se sosté en la idea de considerar l'ensenyament de com pensar i no què pensar (Rodríguez-Mena, 2000). Així, es busca entendre (i transformar a l'estudiant) com a subjecte actiu, que sigui un qüestionador més que una persona que porti un gran cúmul de coneixements i informació (Rodríguez-Mena, 2000). Això, mitjançant un procés de conscienciació que desperti un esperit de consciència sociopolítica, que pugui permetre una transició cap a un subjecte i no un objecte (Freire, 2005).

-Aprentatge experiencial: Per evitar el simple "dipòsit de coneixement" de l'alumant, l'educació transformadora considera l'aprenentatge basat en les històries, situacions i diverses realitats de l'alumnat. S'entén com un cicle d'aprenentatge fonamentat en les mateixes experiències de l'estudiant. Així, Pinto et al. (2017) en Espinar i Viguera (2020) es refereixen al fet que:

El aprendizaje experiencial es la asociación de métodos que intentan acrecentar el potencial de los educandos a través de la profundización en su experiencia. Este aprendizaje operativo se manifiesta por mediación de cuatro elementos: experiencia real, que utiliza como sustento para el reconocimiento; introspección sobre la experiencia real y el reconocimiento para originar un supuesto de la nueva información; conformación de concepciones imprecisas y nociones básicas con razonamientos concretos asentados sobre conjeturas anteriores y el ensayo de los nuevos esquemas aplicados a nuevas experiencias que permitan solucionar problemas de la vida real (Espinar i Viguera, pàg. 8, 2020).

D'aquesta forma, es presenta el model de David Kolb, qui destaca la importància d'allò que s'ha après és el resultat de com les persones perceben i, després, processen el que han viscut (Kolb, 1984). El pensador educatiu, va dir que "según esta teoría, ningún sujeto aprende de la misma forma ni a equivalente velocidad. Ello no tiene que ver con la información, ni el tiempo, sino con que todos tienen una forma diferente de ver la realidad. Otros factores como la estimulación, la edad y la experiencia cultural influyen en el aprendizaje y, por supuesto, a la hora de aprender" (Espinar i Viguera, pàg.6, 2020).

Concretament i com a exemple, es posa sobre la taula els models d'Aprenentatge Servei (APS)⁵. L'APS es defineix com un projecte educatiu amb utilitat social i l'objectiu de millorar les necessitats reals del seu entorn comunitari⁶.

-Presència de principis ètics: Com a tercer element fonamental de l'educació transformadora es troben els principis o valors d'aquesta:

*L'escola ha de formar generacions preparades per viure al món d'avui, respondre als reptes individuals i col·lectius, locals i globals, i poder transformar-lo. Durant anys s'ha dit que l'educació ha de preparar els infants per desenvolupar-se en una realitat que canvia exponencialment. El sacseig de la pandèmia exemplifica amb força aquest canvi. Generar en l'alumnat autonomia, autoregulació, respecte, empatia, responsabilitat, pensament crític, resiliència, creativitat, i saber cooperar i conviure en diversitat, així com capacitar-los per donar resposta als reptes globals, ha de ser una funció fonamental de l'escola. Per això, la formació integral, la personalització i l'enfocament competencial de l'aprenentatge han de donar-se a tot el sistema educatiu, capacitant docents i centres.*⁷

Els valors esmentats anteriorment, són cabdals per l'essència de l'educació transformadora i que, a més, es posen amb coherència amb les lògiques que les finances ètiques busquen transmetre.

Per altra banda, i fent un esforç per delimitar aquests àmbits i definir una educació que sigui transformadora, hi ha altres models que ens plantejem com a alternatives, però, que a la nostra visió, no acaben de ser del tot efectives. Per exemple, el Fons de les Nacions Unides per la Infància (UNICEF) planteja l'ESFI (Educació Social Financera Infantil) que *"inculca valors socials que poden ajudarles a lluitar contra les reaccions negatives ante los desafíos económicos y sociales que puedan enfrentar a medida que van creciendo"* (UNICEF). Si bé creiem que aquesta mirada se situa dins d'un espectre socioliberal, resulta valorable la inclusió d'un valor social agregat, i el reconeixement de les conseqüències demostrables del sistema financer actual. Llavors, com diferenciem això d'una mirada que realment qüestionari les pràctiques educatives financeres hegemòniques?

Buscant una resposta a això, Lafede.cat defineix els principis d'educació transformadora -en el Manifest pel Dret a una educació transformadora- defineix:

Educació que articula el foment de valors (la llibertat, la justícia, la igualtat, la solidaritat i la pau) a través d'accions que promoguin una metodologia participativa amb un enfocament socioafectiu, crític i transformador, orientat al desenvolupament de les capacitats personals i col·lectives necessàries per corregir, crear i mantenir les condicions de vida digna per a totes les persones, tant a casa nostra com als països del Sud. És d'especial interès per a la nostra proposta educativa l'equitat de gènere, valorar la diversitat cultural com a riquesa, i la sostenibilitat planetària per respecte i responsabilitat envers les futures generacions (Lafede.cat, pàg 2, 2013).

⁵ Tècnica molt comentada en les entrevistes exploratòries d'aquesta investigació

⁶ Disponible en www.aprenentatgeservei.cat

⁷ Disponible en

<https://elsfutursdeleducacio.cat/2020/07/01/reflexions-per-a-una-educacio-transformadora/>

Aquesta cita dona moltes pistes que orienten cap a on va l'educació transformadora. Així doncs, un intent de plasmar aquesta visió d'educació (i de món) es planteja amb l'educació per a la justícia global.

En aquest àmbit, Muñoz i Montaner (2022) fan el postulat de transitar des d'una educació pel desenvolupament, entesa com l'hegemònica, cap a una educació per a la justícia global. Des de la base de l'educació popular, formant subjectes reflexius amb consciència col·lectiva (Muñoz i Montaner 2022). Així, és com es passa al tercer suport d'aquest marc: la justícia global.

Justícia global i drets humans: els principis cap a un món més just i equitatiu

Segons l'organització lafede.cat - xarxa catalana de referència en aquesta temàtica-, l'objectiu de la justícia global és la transformació d'aquestes relacions de poder que generen desigualtats arreu, mitjançant -entre d'altres- la redistribució dels béns i l'educació per una ciutadania global. El concepte de justícia global posa l'accent en la necessitat de transformar les causes estructurals que generen els reptes globals actuals, destacant les diferents relacions i estructures que creen les desigualtats econòmiques, socials i culturals històriques. Per aquest estudi, el concepte de justícia econòmica i social són clau per analitzar la importància de l'educació sobre les finances ètiques i solidàries, aspecte central en la investigació. Però, tenint en compte com aquest s'integra en un marc més ampli i connectant amb tots els valors de la justícia global. Les finances ètiques i solidàries són una eina econòmica que posa al centre els drets humans. Aquests, els hi atorga sentit, coherència i propòsit a la promoció d'aquesta mena de finances.⁸

Els inicis teòrics de la justícia global es basen molt en els pensaments de Rawls (1997), qui concep la comunitat política com un sistema cooperatiu, convertint-se en una associació on tots els membres constitueixen econòmicament una sèrie d'institucions que permeten sostenir el seu funcionament; defensant així la justícia com un eix important de la distribució (Tito i Serna, 2020). Més enllà, aquesta idea planteja no només la distribució dins els estats nació, sinó que s'ha de veure des d'una esfera global i les relacions internacionals (Beck, 2006; Brock, 2013), els quals des de segles enrere existeixen des d'una relació desigual de poder. Lafede.cat, té una argumentació similar, ja que planteja que la justícia global va més enllà dels sistemes judicials dels estats sobirans; ha de tenir una aplicació per a tots els éssers humans pel sol fet d'existir, una concepció que comparteix la noció de dret humà. En aquest sentit, una de les bases ètiques són **les relacions de poder i la governança**, aspectes importants en la justícia global, i per tant les finances ètiques, ja que aquestes es basen en un qüestionament dels principis de les relacions de poder pel seu funcionament.

Les finances ètiques contribueixen a la justícia global a través de la transformació de les relacions econòmiques i socials del sistema financer. En aquest sentit, esdevenen unes pràctiques alternatives financeres que donen resposta a les necessitats bàsiques de les persones i les comunitats, tot incorporant els possibles impactes socials i ambientals. Aquestes pràctiques alternatives inclouen els valors de solidaritat, cura i cooperació amb el

⁸ Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament. Disponible en <https://cooperaciocatalana.gencat.cat/ca/com-ho-fem/egibdh/>.

teixit socioeconòmic de la comunitat, contribuint així a aconseguir la justícia econòmica (Cortés, 2009).⁹

En ampliar aquesta mirada global, es pot veure millor les desigualtats arreu del món, i sobretot en diferents zones geogràfiques, per això, alguns autors sostenen que s'han d'abordar dins la justícia global conceptes com capacitats o drets humans (Pogge, 2008b). El mateix autor argumenta que el concepte de justícia global trenca la separació tradicional entre relacions intra-nacionals i inter-nacionals; ell argumenta que aquest concepte és incòmode pels països desenvolupats perquè genera obligacions amb països empobrits. En aquest sentit, Rawls (1971), defensa que no es pot castigar a ningú pel seu origen, raça, gènere o classe social, ni tampoc les habilitats i capacitats amb què neixen les persones. Res no justifica el tracte a partir de qüestions que depenen de l'atzar i de les circumstàncies de naixement i socialització. Posa sobre la taula la responsabilitat dels països "enriquits" en la innovació política i econòmica dels països "empobrits". Nausbaum (2010), en la mateixa línia, introdueix en concepte d'interdependència global, basat en l'existència d'una responsabilitat mútua entre totes les persones i en la necessitat d'analitzar de forma crítica la connexió global-local i les conseqüències que se'n deriven. Aquí entren els conceptes de **drets humans, justícia econòmica i social i la Pau i No violència**, objectius de la justícia global.

Una altra visió més crítica tindriem a Walsh (2007) i Palacio (2011), els quals en la seva concepció del terme també inclouen el pensament decolonial, altermundialista, les epistemologies del Sud Global i la interculturalitat epistèmica. Aquest enfocament critica els fonaments eurocèntrics de la ciutadania global i la modernitat, analitza les causes estructurals de les injustícies generades per la globalització interrelacionant capitalisme, patriarcat i colonialisme¹⁰. Gràcies a això, s'introdueix el concepte d'**interculturalitat crítica**, des d'on es fa una comprensió de la qüestió colonial com a eix de dominació i subordinació global, fent una classificació del desenvolupament des d'una visió occidental, implicant així que el desenvolupament dels països del sud global s'ha donat en relació directa amb la "creació" i classificació dels paràmetres de "subdesenvolupament", creant així una subordinació estructural, cosa que no possibilita el desenvolupament econòmic d'aquests països (Wallerstein, 1989), tot això influenciat del pensament decolonial i del posdesenvolupament (Queijano, 1999; Anderotti et. Al ,2018; Paz Rada, 2020).

La visió colonial ens porta a una imatge parcial i distorsionada de la realitat (Quijano 2002). Llavors, és important comprendre que el món és més gran que la visió occidental-eurocèntrica i que també existeixen (i resisteixen) cultures que tenen valor per si mateixes. Així, resulta cabdal la visibilització de grups alterns i les seves pràctiques que han sigut oprimides per la colonització (Navarrete, 2013).

S'introdueix el concepte de **justícia ambiental** on, autories com Pérez-Orozco (2019), Rauber (2016), Esterman (2012) fan una crítica al model de desenvolupament i creixement il·limitat que provoca crisis de civilització, ecològiques i d'insostenibilitat de la vida. A més a més, com a referents importants en aquests valors s'ha de tenir en compte les autores dins

⁹ Si es vol aprofundir en la teoria de la justícia econòmica, consultar: Ordoñez, J., & Rodríguez, L. (2019). Introducción a la teoría de la justicia económica. *Revista Investigum IRE Ciencias Sociales Y Humanas*, 10(1), 82-98. <https://doi.org/10.15658/INVESTIGUMIRE.191001.07>

¹⁰ Per a més informació sobre la relació entre capitalisme, el patriarcat i el colonialisme consultar: Federici, S. (2004). *Caliban and the Witch*. Autonomedia.

de l'economia feminista, introduint conceptes com la sostenibilitat de la vida, l'ecofeminisme, entre altres; plantejant la importància de l'experiència femenina en les cures, situant-ho com l'activitat central, donant valor a la reproducció social que el gènere femení aporta i les feines de cures no remunerades que realitza. En relació amb l'ecofeminisme ho plantejen com una filosofia i pràctica feminista que proporciona enfocaments per repensar el sistema actual i les seves contradiccions, per poder plantejar noves formes de relacionar-se amb la natura, ja que tant aquesta com les dones són les grans explotades pel sistema capitalista per aconseguir el màxim benefici sense tenir en compte les conseqüències socials i mediambientals que comporten (Jubeto, et al. 2021). Aquesta concepció és utilitzada per les finances ètiques, ja que, quan s'analitza un possible projecte a invertir, es veu la repercussió mediambiental que pot tenir per si entra dins les bases ètiques.

Mirant cap a quina societat es vol crear, Federici (2020) (des del feminisme), i Mignolo (2000) comparteixen la idea de que el futur no passa per mitjans d'organització ni patriarcals, ni de reproducció capitalista, sinó per una possible ampliació i reinvençió del comú, la reconstrucció de les xarxes comunitàries i la recuperació del poder de decidir col·lectivament sobre el destí. És per això, que s'ha de pensar globalment i actuar localment (lafede.cat, 2015). Ampliant la visió feminista, també hi ha a Fraser (2020) i Muñoz-Saavedra (2020), que argumenten el coneixement de la lògica patriarcal en el sistema social, cultural, econòmic i la desconstrucció d'estereotips de gènere, com també incorporar un enfocament interseccional entre gènere, classe i ètnia. A partir d'aquí, s'introdueix la **perspectiva feminista** en la justícia global, on també s'introdueix el treball de cures com a base de la societat i funcionament del sistema.

Totes les problemàtiques explicades en aquest apartat no es poden entendre en compartiments estancs, sinó tot el contrari, estan estretament relacionades, de manera que s'han d'entendre com a portes d'entrada als diversos sabers que s'entrellacen i es complementen (Massip, Egea, Barbeito i Flores 2018). Així és com es va anar construint i ampliant el concepte de justícia global, ja que a mesura que els moviments es van unir i van anar incorporant més elements, la protesta ha anat canviant la seva denominació fins a arribar a esdevenir "un moviment per a la Justícia Global", ja que aquest concepte beu de tots els moviments socials i de la convicció que la globalització avui hegemònica -la concentració global del poder econòmic i la dictadura dels mercats-, ha dut a la humanitat a una època de desigualtats abismals i d'indignitat col·lectiva.

Actualment, l'objectiu de l'educació per a la justícia global és promoure un enfocament crític respecte als diferents elements de la justícia global, definits per sis pilars. Les finances ètiques s'integren en l'apartat de justícia econòmica tot i que incorpora de manera holística elements de la resta de pilars, que són: les relacions de poder, els drets humans, la governança, la justícia econòmica i social, la perspectiva feminista, la pau i no violència, la interculturalitat crítica i la justícia ambiental (lafede.cat, 2020; Muñoz i Montaner, 2022).

A continuació, en l'esquema 2 es mostren els sis eixos de l'educació per a la justícia global, els quals tenen micro objectiu per separat i seran els aspectes a analitzar sobre els valors de la justícia global en aquesta investigació:

OBJECTIUS DE L'EDUCACIÓ PER A LA JUSTÍCIA GLOBAL

PERSPECTIVA FEMINISTA

1. Fomentar la comprensió de la lògica patriarcal del sistema econòmic, polític i social actual i treballar per erradicar les desigualtats socials que s'originen per raó de gènere, sexe o afinitat sexual.
2. Oferir oportunitats per deconstruir estereotips de gènere i revisar les pròpies actituds, privilegis i relacions, des d'una lògica no binària, des del respecte i el principi d'equitat.
3. Promoure la reflexió sobre la coneixença del propi cos per a l'exercici del dret a la llibertat sexual.

INTECULTURALITAT CRÍTICA

1. Educar per a la comprensió de l'herència colonial en les estructures socials, culturals, polítiques i econòmiques, i per posar en valor la diversitat cultural com a riquesa.
2. Fomentar el treball per a l'erradicació d'estereotips i prejudicis que impedeixen l'establiment de relacions equitatives.
3. Promoure la lluita antiracista per aconseguir canvis estructurals.

JUSTÍCIA ECONÒMICA I SOCIAL

1. Fomentar el coneixement del sistema econòmic, polític i social actual, i les desigualtats que se'n deriven.
2. Oferir oportunitats per aprendre i posar en pràctica alternatives econòmiques i d'acció social que mantinguin la cohesió social i satisfacin les necessitats bàsiques de les persones.
3. Promoure valors com la solidaritat, la cura o la cooperació.

JUSTÍCIA AMBIENTAL

1. Oferir oportunitats educatives per conèixer les conseqüències actuals de la nostra forma de vida sobre el medi i per comprendre i revertir el model agroindustrial, comercial i productiu.
2. Fomentar el coneixement i la posada en pràctica d'alternatives de consum basades en l'economia social i solidària.
3. Promoure models econòmics i socials respectuosos amb el planeta i que no comprometin la viabilitat de la vida en un futur

PAU I NOVIOLÈNCIA

1. Oferir oportunitats educatives per identificar totes les formes de violència, com a base per a la construcció de societats respectuoses amb tots els éssers vius.
2. Fomentar el coneixement i la posada en pràctica de dinàmiques d'empatia i respecte a l'altre i de resolució pacífica de conflictes.
3. Promoure la noviolència entre pobles, col·lectius i persones, com a estratègia de resistència.

RELACIONS DE PODER, DRETS HUMANS GOVERNANÇA

1. Analitzar les lògiques de poder del sistema econòmic, polític i social actual i la governança que se'n deriva.
2. Fomentar una ciutadania crítica, respectuosa, activa i conscient en la defensa dels drets humans.
3. Promoure la co-construcció d'una societat radicalment democràtica, participativa i horitzontal.

Esquema 2: Objectius de l'educació per a la justícia global. Font: Lafede.cat (2020)¹¹

¹¹ Disponible en: <https://www.lafede.cat/ca/educacio-per-a-la-justicia-global/>

Síntesi del marc teòric

Per finalitzar aquest apartat, s'explicarà i justificarà el triangle inicial, ajuntant les tres temàtiques presentades durant l'apartat: les finances ètiques, l'educació transformadora i la justícia global. Amb la unió d'aquests tres i tenint en compte el context s'arriba a aconseguir una bona pràctica educativa en finances ètiques.

Aquests elements tenen en comú la resistència i postulació de nous valors que apostin per una transformació respecte a les lògiques hegemòniques. Els valors transformadors com la cooperació, la democràcia, la justícia social i la transparència es presenten al triangle, fent possible la seva interrelació.

D'aquesta forma, observem que els elements, els quals són la base d'aquest treball, constitueixen un eix per aconseguir l'objectiu de la investigació. Primerament, les finances ètiques es constitueixen en el "què" de la qüestió, l'educació transformadora amb el "com" realitzar-ho, i la justícia global el "perquè", en ser un canvi de paradigma. Connectant aquests tres eixos es configura una bona pràctica educativa en finances ètiques, la qual segons el context es pot presentar diferent i amb perspectives diverses.

Des d'un eix, les finances ètiques aporten aquest canvi cap a una economia transformadora, posant al centre el benestar social i individual abans del benefici econòmic -tal com funciona el sistema hegemònic actual-, a part d'analitzar quines conseqüències té a escala col·lectiva, social i ambiental els moviments econòmics actuals, intentant canviar-los cap a una millor convivència i societat.

Seguidament, l'educació transformadora aporta l'esperit crític necessari per fer possible ensenyar les finances ètiques. Si no fos per l'educació transformadora, es presentaria un escenari molt contradictori per ensenyar finances ètiques perquè els valors resultarien ser incongruents i incoherents.

Finalment, la justícia global aporta els valors als quals es vol arribar, entenen el món global i les seves injustícies, intentant canviar consciències cap a una societat justa, és tot un repte perquè aquest canvi de paradigma no interessa des del sistema hegemònic i molts cops se silencia les desigualtats d'aquest. Dins el marc de justícia global, per aquesta investigació la base serà el punt de vista econòmic, ja que són aquests els que es mouen des de les finances ètiques, tenint en compte com s'interrelaciona amb els altres valors.

Per finalitzar aquest apartat, farem una descripció de quines característiques ha de tenir una bona pràctica educativa en finances ètiques:

- **Ser una pràctica educativa:** realitzar-se en un espai/contexte educatiu, formal o informal: tallers, esplais, casals, instituts, universitats, cicles formatius, cursos, formacions, etc.
- **Promocionar els valors i principis de les finances ètiques i l'economia social i solidària:** Es presenta una alternativa, introduint les finances ètiques i els seus principis: d'implicació, d'ètica aplicada, d'exclusió, de compromís, de transparència, de participació i de coherència. Com també els principis de l'economia social i solidària: treball, equitat, sostenibilitat ambiental, cooperació, l'afany no lucratiu i compromís amb l'entorn.

- **Ensenyar des del paradigma de l'educació transformadora:** promovent l'enfocament crític-reflexiu sobre el sistema hegemònic i enfocant-se en el funcionament del sistema financer sistèmic, validant les finances ètiques com a alternativa. També, que hi hagi característiques de l'aprenentatge experiencial i principis ètics.
- **Manifestar els valors de justícia global i drets humans:** Relacions de poder, drets humans i governança, justícia econòmica i social, perspectiva feminista, pau i no violència, interculturalitat crítica i justícia ambiental (consultar esquema 2 per veure els objectius educatius per a la justícia global).
- **Habituar-se al context:** Adaptar-se a les necessitats i característiques socials, culturals, religioses, econòmiques i polítiques de l'entorn on es realitza.

4. Metodologia

Aquest projecte s'ha volgut realitzar un estudi qualitatiu a partir d'una perspectiva **política-sistèmica, antropològica i sociocomunitària**. És gràcies a aquesta visió que es pot fer una anàlisi qualitativa de bones pràctiques educatives en finances ètiques, entenent sempre, la importància i la influència del context en aquestes. El calendari de la investigació ha sigut de juny fins al novembre de 2023. A l'inici de la investigació s'han realitzat cinc entrevistes exploratòries, per poder entendre des d'una visió més pròxima com es treballa i s'ensenya les finances ètiques, per així ajudar a definir millor l'objectiu i la metodologia d'anàlisi del projecte, com també entendre l'estat de la qüestió d'aquest tema. El treball de camp i recollida de dades s'ha realitzat des del juliol fins a l'octubre d'aquest any.

Cal comentar que, per poder compartir la informació dels casos s'ha realitzat una autorització per informar que estaven gravats, compartir la seva informació i compartir les seves paraules en l'informe. En un cas no ha sigut possible, i per això és anònim. Un cop s'ha acabat el redactat dels informes s'han compartit amb les entrevistades, per saber la seva opinió i experiència del tema, ja que per nosaltres són agents de coneixement.

A continuació, s'explica l'objectiu del projecte, el disseny d'investigació per a la selecció de casos, obtenció i anàlisi de dades; les mostres d'anàlisi, tant dels perfils de les persones entrevistades en les entrevistes exploratòries com en les definitives per l'anàlisi dels casos.

Objectiu

Identificar i analitzar experiències que puguin ser bones pràctiques educatives en finances ètiques, a través dels valors de la justícia global i l'educació transformadora.

Disseny d'investigació

Seguidament s'exposa com s'ha plantejat i realitzat el disseny d'investigació: pel procés de buscar els casos d'entitats i/o experiències com a bones pràctiques educatives en finances ètiques, el primer pas consisteix en buscar entitats que treballin les finances ètiques o dins l'economia social i solidària.

A escala internacional es pot posar en contacte amb totes les entitats que formen part de Global Alliance for Banking on Values: <https://www.gabv.org/members/>

A nivell europeu ens es pot posar en contacte amb tots els membres de Febea: <https://febea.org/members/>

Com també els membres del projecte Erasmus + europeu You'conomy: <https://finanzaseticas.net/2022/11/29/proyecto-europeo-youconomy-acercar-las-finanzas-eticas-a-la-juventud-europea/>

A escala nacional es pot revisar RedEFES: <https://redefes.org/ca/>, i contactar amb els casos que es trobin interessants d'analitzar.

A partir d'aquest llistat, ens hem posat en contacte amb tots ells. Un cop es té resposta afirmativa dient que SI treballen les finances i tenen experiències educatives, es fa una anàlisi de les seves plataformes digitals i documents que siguin públics per veure si el cas

segueix els valors de l'economia social i solidària i de les finances ètiques, és a dir, per una part, si demostra o parla obertament sobre la importància del treball, l'equitat, la sostenibilitat ambiental, la cooperació, l'afany no lucratiu i el compromís amb l'entorn. I, per altra banda, si té o demostra els principis d'implicació amb col·lectius tradicionalment exclosos, compromís amb l'economia real, transparència de la informació, participació dels membres per aconseguir un model organitzatiu igualitari, coherència a través de la cooperació i el respecte. La intenció és buscar cinc casos diferents, ja que aquesta és la petició de l'entitat que sol·licita fer la investigació.

Un cop fet aquesta anàlisi, i si és afirmativa, es demana posar-se en contacte amb la persona docent de la formació i programar una entrevista, presencial si és possible, o en línia. En aquesta investigació s'ha pogut fer una presencial i sis en línia.

La recollida de dades, és la primordial i més important de la investigació, ja que a partir d'aquesta, si és possible es realitzarà la resta, tot depèn de cada cas. Es realitza una entrevista semiestructurada seguint les preguntes de l'*annex 2 entrevista per a docent*. Les entrevistes duren una hora més o menys. En el transcurs de l'entrevista es demana si és possible compartir el material utilitzat per la formació, ja que pot ser analitzable, i si és possible parlar amb algú que hagi sigut alumne en la formació, per saber el seu paper, com ha rebut i opinió sobre el cas. En aquesta fase s'ha aconseguit entrevistar 1 persona, corresponent del cas La Base.

Per poder dur a terme una anàlisi qualitativa i en profunditat, s'ha realitzat una aproximació etnogràfica per poder entendre com s'ensenya les finances ètiques en l'educació formal. En aquest cas, s'ha realitzat en un taller de dues hores al matí, de 9:00 a 11:00 en una escola d'adults a la ciutat de Girona, al mes d'octubre. Era un taller teatral per introduir les finances ètiques i posar en debat els valors que acompanyen els bancs, proposta educativa impulsada per FETS i realitzada per l'entitat de teatre de l'oprimit [La Nave Va](#). Es va fer a través d'observació participant dels investigadors i realitzant un diari de camp a posteriori explicant detalladament el que s'ha vist durant el taller. L'aproximació etnogràfica no és un cas en si mateix, però ajuda els investigadors a comprendre com s'educa en les finances ètiques.

Per fer l'anàlisi de dades, es fa en profunditat sobre múltiples casos similars, però que tinguin característiques diferents segons el seu context (Martí, 2018), i s'analitza cada cas en concret, no hi ha intenció de fer una comparativa entre els casos. Per això, si és possible, l'objectiu d'anàlisi és tenir tres objectes d'estudi, la versió de la persona docent, la versió de l'alumnat i el material utilitzat en el context educatiu. Amb aquestes tres versions es pot comparar que es diu, com es diu i com es rep; tenint en compte sempre, el model de bones pràctiques educatives en finances ètiques, el qual ajuda a analitzar què es diu, com i per què. Aquest model s'ha realitzat a partir del marc teòric i les pautes de l'entitat sobre quines característiques ha de tenir una bona pràctica educativa en finances ètiques.

Mostres: justificació i perfils exploratoris

A l'inici de la investigació, al juny i juliol de 2023, s'han realitzat entrevistes exploratòries per poder entendre l'experiència de les finances ètiques, i així contrastar amb la teoria trobada, com també tenir diferents visions i comparar-les entre elles per veure que hi ha en comú i que es contradiu. Els perfils de les persones entrevistades que, per motius de protecció de dades no es comparteixen els noms de les persones entrevistades, són els següents (el guió d'entrevistes exploratòries es pot consultar a l'*annex 1*):

1. Persona experta en finances ètiques en l'àmbit pràctic a escala catalana
2. Persona experta en l'àmbit educatiu de les finances ètiques i col·laboradora de Redefes
3. Persona experta en finances ètiques en la teoria i la pràctica, amb experiència com a professor de finances ètiques en l'àmbit universitari
4. Professor en secundària sobre introducció de finances ètiques
5. Cas d'experiència en finances ètiques a escala europea

Mostres i perfils definitius

Els perfils dels casos definitius s'han aconseguit partir de la metodologia esmentada en el disseny d'investigació. Cinc han sigut les entitats o casos que finalment han donat resposta i segueixen el perfil que interessa per aquesta investigació. Els perfils de les persones entrevistades són els següents:

-Cas 1, Institut públic de Catalunya:

Perfil de la persona docent: Dona, en edat adulta i de nacionalitat espanyola. Professora d'economia en la secundària, sobretot 4t d'ESO i batxillerat. Ella té un grau en EFPA (assessoria i planificació financera), a més a més, va treballar durant 25 anys a la banca privada. Des de fa 4 anys és professora de secundària.

-Cas 2, La Base d'Argentina:

Perfil de l'educadora: Leila Litman, dona, en edat adulta i d'Argentina. Doctora en Antropologia per la Universitat de Buenos Aires, treballa a La Base des de l'agost de 2017. Va realitzar una part de la seva tesi doctoral sobre La Base, ja que la tesi es va enfocar sobre l'autogestió. La seva feina consisteix a donar capacitació en diferents temes a les cooperatives, sobretot en temes d'administració, gestió i autogestió.

Perfil de l'educand: Viviana Brítez, dona, en edat adulta i d'Argentina. Sòcia d'una cooperativa de treball d'impremta. La cooperativa abans era una empresa privada que va estar activa durant 35 anys, i durant la pandèmia decideix tancar, a partir d'aquí 7 treballadors decideixen agafar-ho com a cooperativa, on tres són dones i quatre homes. En aquest procés de canvi és quan coneixen i comencen a treballar amb La Base.

-Cas 3, CoopHalal de Barcelona:

Perfil de l'educadora: Najia Lotfi, dona, en edat adulta i vivint a Barcelona, va néixer al Marroc, de religió Islàmica. Presidenta de CoopHalal. Doctora, economista i especialista en economia i finances islàmiques. A través se CIBAFI es va treure la certificació per poder ser professora de finances islàmiques.

-Cas 4, Ander Deuna Ikastola:

Perfil de l'educadora: Amaia Oleaga, dona, d'edat adulta d'Euskal Herria. Té un grau en Economia. Va treballar a la banca privada, i va participar en la comissió tècnica de Coop57 durant uns quants anys. Des de fa tres anys és professora de secundària i batxillerat d'economia.

-Cas 5, Campaña por un currículum global:

Perfil de l'agent de coneixement que impulsa el cas: Heloísa Primavera, dona, d'edat adulta d'Argentina. Grau en biologia, postgrau en Ciències Socials, professional militant, una de les creadores de la Campaña para el Currículum Global, la Universidad del Buen Vivir amb aules vives, del doctorat alternatiu dins de l'economia transformadora.

Perfil de l'agent de coneixement que impulsa el cas: Claudia Yadira, dona, d'edat adulta de Mèxic. Grau en economia i en sociologia. En acabar la carrera coneix els fundadors de l'economia solidària i les monedes comunitàries de Mèxic. Treballa a la Campaña para el Currículum Global, des del 2022, treballa conjuntament per preparar el Fòrum Social Mundial, a partir de llavors ella s'involucra a la campanya.

Llistat d'entitats i projectes identificats

En la taula que es presenta en aquesta pàgina s'exposa les entitats i projectes que hem identificat que eduquin en finances ètiques, s'ha intentat contactar amb tots ells, però només hem tingut resposta dels casos exposats en l'apartat de resultats.

Entitat	Nom o tipus de projecte	Lloc
Los Econoplastas	Economía social y consumo responsable en las aulas	Guadalajara, Espanya
Facultad de Empresa, Finanzas y Turismo de la Universidad de Extremadura	Extremadura, tierra de sacrificio: Financiarización, turistificación y digitalización de la economía.	Cáceres, Extremadura
Mondragon Team Academy	Emprendimiento Social Transformador	Bilbo, País Basc
REAS Euskadi	Ekiten, guía de emprendimiento en ESS	Euskadi (online)
Fundación Novaterra	Dona Emprèn	València, Espanya
Comunidad Multitruেকে Mixiuhca. Comisión de Polinización.	Para vivir libre de dinero deuda, creemos nuestras propias monedas comunitarias. Manual, Taller virtual y Acompañamiento.	Mexic
Centro Educativo Jardines de la Hacienda, Querétaro, México. Centro de Apoyo y Calidad de Vida, Querétaro, México.	Aprendiendo a ser Prosumidores	Querétaro, Mèxic
Fundación Finanzas Éticas	YouEconomy	Espanya
Tresoreria Transformadora	Escoltes Catalanes	Catalunya
Fundación La Base	Formació i acompanyament de cooperatives	Buenos Aires, Argentina
CoopHalal	Formació finances islàmiques	Catalunya
Campaña por un Currículum Global	Mapa socioeco, Universidad del Buen Vivir y moneda social	Internacional

Ikastola Ander Deuna	Rap i finances ètiques	Euskadi
--------------------------------------	------------------------	---------

Llistat de xarxes i entitats de referència

Aquesta llista són els espais o xarxes on s'està treballant per les finances ètiques i la seva educació, al fer la recerca per a la investigació hem volgut exposar els resultats per exposar i sintetitzar quina és la realitat.

- [Redefes](#) - Red por la Educación en las Finanzas Éticas y Solidarias.
- [Oikocredit Catalunya](#): financia projectes al sud global.
- Grupo de educación financiera de [Fiare Banca Etica](#) conformat por miembros dels territoris de Catalunya, Euskadi, Navarra, Sur, Balears i Castilla y León.
- Fundació Finances Ètiques de [Fiare Banca Etica](#)
- [Finanzaz Haratago](#) – Plataforma d'educació i finances ètiques d'Euskadi
- Xarxa de professorat vinculat a [REAS](#) (àmbit estatal)
- [Xarxa Enclau](#) del País Valencià
- Membres de la [Campaña por un Currículum Global en ESS](#) (àmbit internacional)
- Xarxa d'Economia Social i Solidària d'Amèrica Llatina i Carib - [RIPESS LAC](#)
- [Banca Ética Latinoamericana](#) – Xile, Uruguay, Argentina, Brasil
- [Alianza Cooperativista Nacional](#) – Mèxic
- [Centenary Bank](#) - Uganda

4. Model d'anàlisi de bones pràctiques educatives en finances ètiques

En aquest apartat es presenta el model de categories que s'utilitzarà en l'anàlisi de bones pràctiques educatives en finances ètiques. Es basa en la teoria presentada en l'apartat del marc teòric i quines característiques ha de tenir una bona pràctica educativa en finances ètiques, per fer-ho de forma amena i fàcil d'utilitzar en futurs anàlisis d'aquestes pràctiques.

En la primera categoria de context educatiu, serveix per poder entendre el context que es produeix la pràctica educativa: la ubicació, és a dir, l'espai geogràfic. La forma, si es realitza presencial, virtual, en una sala, en una classe, etc. També es pregunta sobre el temps, si és una classe d'un cop, si es fa durant un període establert com un mes, trimestre, semestre, etc. Així mateix, es pregunta les característiques del centre educatiu, si és un col·legi de primària, secundària, educació no obligatòria, si és públic, privat, concertat, espais no formals; aquesta informació pot ajudar a saber en quins contextos educatius s'impulsa el coneixement de finances ètiques. A més a més, es pregunta el perfil i coneixement de l'educador/a que realitza la pràctica, com el perfil dels educands i també el nombre d'assistents, aspecte que influeix en la transmissió de coneixement.

Seguidament, en relació amb les finances ètiques es recull quins principis d'aquestes es parlen o s'exposen, com també els principis de l'economia solidària, a més a més, quina temàtica, coneixement i/o funcionament sobre aquestes s'explica en la pràctica educativa.

En relació amb l'educació transformadora, resulta cabdal entendre-la com a la metodologia central de l'ensenyament de finances ètiques, ja que, només un enfocament que busqui canviar les mirades de com s'ensenyava dins (i fora) de l'aula pot ser capaç de, al mateix temps, qüestionar les finances hegemòniques.

Sobre la categoria de la justícia global i drets humans, es recull quins valors es transmeten, en quins es focalitza més i perquè, com també quin tipus de discurs es dona sobre ells.

D'aquesta forma, els tres eixos que s'han exposat a l'apartat anterior, plantejant-ho sempre des del context socioeconòmic, cultural i religiós, ajuden a observar de manera exhaustiva els casos, considerant-los en contraposició de l'estructura hegemònica. Aquests tres eixos estan interrelacionats sota el paradigma crític. Aquesta és la base analítica que s'ha utilitzat per aquesta investigació i es proposa també per a futures anàlisis de casos educatius de finances ètiques.

CATEGORIA	SUBCATEGORIA
CONTEXT EDUCATIU	Ubicació (ciutat, barri, poble on es realitza)
	Lloc (virtual, presencial, tipus de sala, etc.)
	Temps (seminari, trimestral, semestral, puntual)
	Espai educatiu (escola pública/concertada/privada, institut, universitat, cicles formatius, espais informals, formacions...)
	Educador/a (qui i currículum, sobretot en relació amb les finances ètiques)
	Assistència dels educands
	Perfil dels educands
	Idioma/es de la formació
FINANCES ÈTIQUES	Principis de finances ètiques: Implicació/ ètica aplicada/ exclusió/ transparència/ participació/ compromís/ coherència
	Principis de l'Economia Solidària: el treball, l'equitat, la sostenibilitat ambiental, la cooperació, l'afany no lucratiu i el compromís amb l'entorn
	Finances populars/ Grups d'estalvis/ Cooperatives financeres/ Mutualitats/ Mancomunats/ Bancs ètics/ Finançament ESS
EDUCACIÓ TRANSFORMADORA	Estudiant com subjecte actiu
	Aprenentatge experiencial
	Presència de principis ètics
JUSTÍCIA GLOBAL I DRETS HUMANS	Relacions de poder, drets humans i governança
	Justícia econòmica i social
	Perspectiva feminista
	Pau i no-violència
	Interculturalitat crítica
	Justícia ambiental

Esquema 3: Model d'anàlisi sobre les categories i característiques de les bones pràctiques educatives en finances ètiques. Font: elaboració pròpia

5. Resultats

En aquest apartat s'explicarà els resultats obtinguts de l'anàlisi feta a partir de la recollida de dades de les entrevistes - si s'ha pogut, de l'anàlisi de documents- i la teoria exposada en l'apartat del marc teòric. La dinàmica d'aquest apartat funciona en què cada cas s'explica individualment, ja que s'ha fet l'anàlisi del cas, però no comparació entre ells. Es comença explicant en com funciona el cas i què té d'especial, com també donant informació important del context per entendre'l, tant de l'àmbit educatiu, com de la zona geogràfica o l'entitat que realitza o rep la formació en finances ètiques.

Seguidament, s'exposa els resultats d'anàlisi de cada cas segons els nostres tres punts d'anàlisi: les finances ètiques, és a dir, què s'explica. Mirant quines característiques de l'educació transformadora té, és a dir, com s'educa. Finalment, quins valors de la justícia global i els drets humans s'explica al cas, exposant el perquè és important les finances ètiques.

Cas 1. Finances ètiques a l'aula: Exemple d'un institut públic de Catalunya

Descripció de la pràctica educativa i context:

Explicació de l'activitat:¹²

Aquest cas educatiu es realitza durant tot el transcurs del curs, dins l'optativa d'economia i emprenedoria de 4t d'ESO, s'introdueix a l'alumnat en totes les temàtiques de l'economia social i solidària i les finances ètiques. L'inici del cas és quan, es fa un taller de finances ètiques¹³ per introduir el concepte de finances ètiques, la professora ho fa així, segons comenta, perquè li interessa que un estrany, algú que no coneixen els i les estudiants vingui i els hi expliqui una mica, això ajuda a trencar amb els rols instaurats a classe, i els educands estan més atents a l'explicació, segons comenta. Després, ella durant tot el curs i en la temàtica de la classe els hi parla sempre de finances ètiques, com també fa activitats avaluatives lligades a aquesta temàtica. En un moment del curs fa rúbrica d'avaluació que ha de ser amb una banca ètica.

Aquest cas és una bona pràctica educativa en finances ètiques perquè s'ensenya finances ètiques i els valors crítics d'una forma transversal en tot el curs de l'assignatura, a través de diferents dinàmiques, fent així que interioritzin millor aquesta realitat transformadora, i anar introduint a poc a poc els principis que caracteritzen les finances ètiques. Utilitza l'educació transformadora, introduint el pensament crític a partir de, per exemple, cercles socràtics amb els alumnes on ells tenen rols importants en la dinàmica; utilitza l'aprenentatge experiencial, proposa crear una empresa del bé comú als educands. I en tot el procés introdueix els valors de la justícia global i els drets humans, que en l'apartat d'anàlisi expliquem més detingudament.

¹² Per motius de protecció de dades aquest cas s'explicarà en format anònim

¹³ Tallers impulsats des de FETS - Finançament Ètic i solidari:

<https://fets.org/educacio/tallers-i-activitats-presencials/>

CONTEXT EDUCATIU	
Ubicació	Municipi de Catalunya
Modalitat	presencial, optativa de 4t ESO sobre Economia i empenedoria. Primer cop que parlen d'economia i empreses
Temps	trimestral / tot el curs. Els dos anys que ho ha fet, un al primer trimestre i l'altre al tercer. Al ser optativa s'ha de cenyir amb l'horari, sobretot pel taller.
Espai educatiu	Escola pública
Educadora	Professora d'economia, amb titulació d'EFPA per una universitat pública de Catalunya fa 25 anys, allà li van parlar de cooperatives i finances ètiques. Ha treballat a la banca 25 anys. Fa 4 anys que és professora d'institut
Assistència dels educands	no se sap quants alumnes hi ha a l'aula, no es va preguntar
Perfil dels educands	Adolescent d'uns 15, 16 anys. Tenen una actitud crítica i distant amb el professorat i els adults. A més a més, estan reticents als estudis i el seu futur Mix en gènere, no hi ha molta diferència Els alumnes són de classe mitja/alta, les famílies tenen contacte molt directe amb les finances hegemòniques per raons laborals, fent difícil fer una crítica oberta cap a elles Quasi no hi ha diversitat cultural i ètnica
Idioma de la formació	Català

Municipi de Catalunya:

El lloc on es realitza aquest cas és un poble a prop d'una ciutat, és a dir, no és un territori rural. En les activitats econòmiques del poble hi ha un nivell alt de PYMES (petites i mitjanes empreses), també hi ha presència significativa d'indústries i empreses relacionades amb la construcció, tecnologia i comerç. El nivell socioeconòmic del municipi és mitjà-alt, sent la renda per càpita superior a la mitjana.

Context de l'Educació Secundària Obligatòria a Espanya:

Dins l'Educació Secundària Obligatòria a Catalunya, és a dir, dels 12 fins als 16 anys, 4t d'ESO (l'últim any) hi ha l'assignatura optativa d'economia i empenedoria, i és el primer cop que l'alumnat comença a aprendre i estudiar sobre economia i finances. Segons el Ministeri d'Educació i formació professional de l'Estat Espanyol (institució pública que té competència en aquesta matèria) l'assignatura d'Economia i empenedoria vol introduir a l'alumnat en formació econòmica i financera, i, per altra banda, animar a buscar oportunitats i idees que

contribueixin a satisfer les necessitats detectades en l'entorn.¹⁴ Però, en les IV Jornades¹⁵ de la RedEFES es va posar de manifest que, tot i que la reducció de la importància de l'assignatura d'economia en favor de emprenedoria, hi ha espai per a incorporar les finances ètiques i altres perspectives més crítiques. Tot i així, el llibre que més s'utilitza pel professorat és de caràcter prominentment lliberal Mc Grau Hill (RedEFES, 2023).

Anàlisi

Finances ètiques: educant en l'economia del bé comú

En l'aula del cas es desenvolupa una estratègia per a introduir, a poc a poc, dinàmiques més solidàries des de l'**economia del bé comú**, entenent que la base de les finances ètiques són els valors des d'una perspectiva social i amb la intenció de **transformar la societat**, cap a una mentalitat més comunitària i posar al centre el benestar de les persones.

En aquest sentit, es van proposant exemples de la varietat i alternatives financeres que existeixen. Generant consciència que al sistema bancari pot ser més que un benefici econòmic, és a dir, hi ha un entorn que pot ser beneficiat també. El que pot demostrar la presència del principi d'**implicació**:

Si el teu tens una entitat on els teus diners, a part que te'ls guardin i pots col·laborar amb societat, doncs, molt millor que sí tens una entitat on els teus diners, a part d'obtenir un benefici, que te'ls guardin o que sigui, no només fas aquesta col·laboració i només prevalguis el benefici econòmic i no social, sinó que tampoc et fixes en què inverteixen després posteriorment, no? (...) després faig un exercici pràctic i els hi faig buscar les condicions de diferents entitats i si són capaços de trobar on inverteixen cada entitat, els diners i quin projecte és fan i com repercuteix això en el nostre dia a dia. -Educadora del cas.

A més, en el segon fragment de la cita, es pot veure la presència del principi de **transparència**, utilitzant com a eina de visibilització, a través d'un exercici pràctic i demostrar si existeixen mecanismes de transparència entre la banca hegemònica i l'ètica.

Continuant amb l'estratègia pràctica, s'utilitza com a base el taller de finances ètiques i solidàries de FETS per a després realitzar un projecte empresarial a classe, **considerant criteris ètics**:

Però el taller és com una mena d'introducció perquè després quan creen la seva empresa, els hi faig crear una empresa on primi no només el benefici sinó el benestar de la societat i que tinguin en compte la banca ètica, és un ítem puntuable. (...) Estan estudiant Economia i Emprenedoria. Llavors si poden introduir aquest criteri... Quan ells pensin en entitats, o sigui, BBVA, La Caixa s'entén què sigui. Ostres, doncs també està FIARE (...). Anem a mirar què fan aquí. FIARE banc, que tens una miqueta en tot això. -Educadora del cas

¹⁴ Per a més informació, consultar:

<https://educagob.educacionyfp.gob.es/curriculo/curriculo-lomloe/menu-curriculos-basicos/ed-secundaria-obligatoria/materias/economia-empr/desarrollo.html>

¹⁵

<https://redefes.org/iv-jornadas-de-la-redefes-la-educacion-economica-critica-mas-presente-en-las-aulas-que-nunca/>

Seguint en aquesta línia, s'observa el principi de **coherència**, fonamental en les finances ètiques, ja que té com a prioritat el benestar, més enllà dels beneficis econòmics:

O sigui, fem una simulació, fem una empresa del bé comú amb una simulació a una entitat ètica, centra. O sigui, això ja està en la rúbrica d'avaluació, perquè és una incongruència fer una societat del bé comú i anar a la banca perquè està més econòmic, perquè no estic mirant això, perquè tampoc el meu producte serà més econòmic, no vendré una poma ecològica de proximitat, busco un altre tipus de client. -Educatora del cas

En aquest fragment l'educadora comenta com, en les activitats té una rúbrica d'avaluació que s'avalua quin impacte social i ecològic té l'empresa que els educands volen crear, i així quan ho plantegin tingui coherència l'ètica amb la part econòmica, tenint aquest vessant crític amb el món empresarial de la nostra societat. Això, es ratifica quan l'educadora posa com a prioritat i li atorga validesa a aquestes alternatives, entenent-les com que les "entitats de finances ètiques són de primer ordre".

Així mateix, es pot observar la presència del principi de **compromís**, el qual dona importància a l'economia real i els que estan exclosos del circuit financer, així busca integrar en una societat més justa:

Quan jo parlo de solidaritat, en la banca ètica parlo de la repercussió que té a la societat. El benestar de tothom. Però no si parlo de la cooperació, de si tenen un programa d'integració, sí que els hi parlo dels microcrèdits, d'integració d'una part de la comunitat, i els hi poso algun exemple, però això també és veritat que ho tenen altres entitats-educadora del cas

Llavors, un dels objectius més importants que es poden apreciar en aquesta experiència és que les finances ètiques són considerades com a alternatives vàlides per als seus projectes empresarials o de vida:

Hem de donar un missatge que vagi amb això, perquè ells ho tinguin i ho vegin com una alternativa, ho hem parlat, tal, i ja està, i després cadascú tindrà la capacitat de triar, però és veritat que la banca ètica cada any puja els clients, per tant, alguna cosa s'està fent bé. -Educatora del cas.

Com s'ha dit anteriorment, en aquesta experiència resulta ser un repte que les finances ètiques siguin reconegudes com a tal. Un primer pas, segons el que relata l'educadora, és que no confonguin la Responsabilitat Social Empresarial amb economia social o finances ètiques. La diferència en els valors que tots dos models promouen són la clau per a l'ensenyament transformador que necessiten aquestes alternatives.

Educació transformadora: ensenyant a ser crítics

En aquest cas, estem en un context d'educació formal, on a vegades canviar les dinàmiques educatives és difícil, però anem a veure com l'educadora intenta introduir l'educació transformadora en la seva assignatura:

En relació amb la introducció l'**educand com a subjecte actiu** en l'aula, l'educadora utilitza diferents dinàmiques per fomentar-ho, tal com comenta a l'entrevista:

El pensament crític que tant fomentem, fem un cercle, m'agrada molt fer cercle, un cercle socràtic, i llancem preguntes i què en pensen ells, si veuen la utilitat, si consideren que pot ser viable, com ho farien ells, com consideren que això pot millorar la societat... I sempre hi ha un secretari que pren nota i un apuntador que dona les paraules. I amb

això, si fas que ells diguin... Però és el que et dic, un cercle regulat per mi...- educadora del cas

Això és un exemple clar d'estudiant com a subjecte actiu, buscant construir un enfocament crític-reflexiu de la realitat, considerant l'ensenyament de com pensar i no de què pensar (Rodríguez-Mena, 2000). L'educadora treballa per donar-los moltes alternatives als educands, per així ells tinguin la possibilitat d'escollir, **buscant un qüestionador** més que una persona que porti un gran cúmul de coneixements i informació (Rodríguez-Mena, 2000). Aquesta dinàmica i altres similars que utilitza, com demanar després el feedback dels educands per així poder veure quin impacte té per a ells, són exemples clars de tenir els estudiants com a subjectes actius. Al mateix temps l'educadora és molt crítica amb aquestes dinàmiques, perquè tal com manifesta a l'entrevista no sap si la resposta que donen els educands és el que a ella li agradaria sentir o el que ells realment pensen, ja que els educands són molt conscients del context de l'àmbit educatiu i el pensament crític de l'educadora.

Segons s'ha pogut veure en l'entrevista l'educadora considera l'aprenentatge basat en històries, situacions i diverses realitats de l'alumnat, és a dir, introdueix en el seu procés educatiu l'**aprenentatge experiencial**:

Jo el que faig seguidament de quan ve el tallerista de FETS a fer aquesta sessió que els parla de les finances, després faig un exercici pràctic i els hi faig buscar les condicions de diferents entitats i si són capaços de trobar on inverteixen cada entitat, els diners i quin projecte es fan i com repercuteix això en el nostre dia a dia. Tinc preparada una activitat que la podria compartir i això és el que faig després d'aquest taller, però el taller és com una mena d'introducció perquè després quan creen la seva empresa, els hi faig crear una empresa on primi no només el benefici sinó el benestar de la societat i que tinguin en compte la banca ètica, és un ítem puntuable. - educadora del cas

Com es pot veure en el seu discurs té dinàmiques d'aprenentatge experiencial en les seves classes, i a més a més, segueix els valors de les finances ètiques i la justícia global, això es pot veure en l'activitat que realitza a l'assignatura que és de crear una empresa del bé comú. Comenta que al moment de fer el taller que gestiona l'entitat FETS, també és una dinàmica experiencial, és a dir, des de FETS també utilitzen l'educació transformadora.

La mateixa educadora comenta que pot millorar i ampliar les dinàmiques d'aprenentatge experiencial, per aquest motiu, en l'entrevista comenta la voluntat d'introduir aquest curs (2023-24) una activitat educativa de crear una empresa i així aprendre en el procés de fer, i que els educands siguin participants en tot el procés de crear una empresa simbòlicament; intentant apropar el potencial dels educands a través de la profundització de la seva experiència (Espinari i Vigueras, 2020).

Segons l'entrevista s'ha pogut veure que l'educadora té un esperit crític, en la seva forma de fer, educar i en el seu discurs. És en aquest àmbit on intenta introduir els principis ètics -que en el següent apartat introduïrem més en profunditat- però des d'un vessant d'educació transformadora també en volem parlar aquí. En les seves dinàmiques educatives impulsa molt el sentit comú, encara que a vegades sigui difícil.

No us ensenyaré a invertir, us ensenyaré sentit comú. -educadora del cas

La seva voluntat en tenir uns principis ètics és molt present, hauria sigut molt interessant poder parlar amb algun educand per saber la seva visió i com reben aquest discurs, però per temps i temes tècnics no ha sigut possible tenir aquesta visió del cas.

Justícia Global i drets humans: ensenyant justícia econòmica

En relació amb la justícia global i els drets humans, trobem que existeixen diversos eixos que estan presents en el procés educatiu. Òbviament, donat el context, uns tenen més efecte que uns altres i uns són més complicats d'abordar que d'altres.

Un d'ells és com, econòmicament el poder de molt poques persones aconsegueix governar amplis aspectes de la vida de la gent. Així, es busca fer consciència que el poder és una cosa dinàmica i no estàtica. Es busca generar una reflexió entorn d'això:

El Fer (FETS) fa una dinàmica molt 'xula' que la compara amb això d'acaparar diners i parla de quan vam comprar tota la lliure esterlina, [...], per relacionar-ho amb l'especulació i veure que al final, quan nosaltres comprem moltes accions, que al final el món està llogat per quatre, que només s'enriqueixen unes persones, i com s'enriqueixen, (en contraposició) la resta de la societat. -educadora del cas

Continuant amb els eixos de justícia global i els drets humans, es pot veure la presència de la **justícia ambiental**, realitzant projectes alineats amb els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS). Aquests projectes tenen en compte criteris ambientals i, coherentment, es fomenta la seva utilització en instàncies de finances ètiques i solidàries:

Escolteu, que hi ha més coses, que no només es guanya diners, que llaura també amb tot això dels ODS és l'educació. (...) Per exemple, si jo tinc un producte de proximitat, ecològic, que miro la traçabilitat, que sàpiguen quines entitats em donessin més suport perquè coincideix amb la seva ideologia -educadora del cas

Seguint aquesta línia, s'observa l'esment del finançament, per part de la banca hegemònica, la indústria armamentística i, per tant, les guerres. Així, es posa sobre la taula l'eix de **pau i no-violència**:

Fico aquest pla de pensions, mira, em dona diners, ja està, mira què hi ha aquí dins, moltes vegades hi ha molt armament darrere. -Educadora del cas

En un context advers per a ensenyar finances ètiques, s'aposta també per una legitimitat personal-professional de l'educadora, per a entrar a parlar del sistema capitalista i apuntar cap a una **justícia econòmica i social**, encara que es presenti com un gran desafiament:

Sí que els hi dic contínuament això i fem altres coses que s'ha sortit del sistema capitalista, però costa. No té congruència parlar de finances ètiques i no de sistema capitalista (...) Està clar que aquest model no funciona perquè créixer més cada any és insostenible i que haurà de sortir una alternativa, a veure quina serà aquesta alternativa i a veure com s'acaba de polir." -educadora del cas

Així, s'observa també una forta estigmatització a noves alternatives econòmiques en aquest context educatiu. Per tant, la missió de l'educadora va cap a obrir noves mentalitats i posicionar amb validesa i legitimitat les finances ètiques i solidàries.

Continuant amb aquesta línia, un dels eixos amb major presència i profunditat és la **justícia ambiental**. Es busca una reflexió crítica de què fa a una empresa verda i que no, les estratègies de negoci que hi ha darrere.

Finances i medi ambient ho relaciono amb això no? Per exemple, el BBVA ha fet una campanya que ha donat promoció a tothom per plaques fotovoltaïques i s'ha posicionat com a empresa verda perquè ha fet això. Però, clar, no diem què hi ha darrere de tot això, perquè sí que hi ha una visió de negoci estratègica. Dic, i les plaques solars és veritat que deixem de fabricar un tipus d'energia, però a mi encara no m'han dit que fan amb els materials que hem de reciclar i tal. Llavors, relacionar finances i medi ambient els hi pòsit aquest exemple del BBVA (...) Sí que sí, és veritat que té un sistema d'edifici central que és molt reciclable encara en la construcció i tot això, però és veritat que demanaràs una hipoteca i et donin el preu en funció del teu patrimoni sense tenir en compte si l'habitatge que compris és ecològica (...) llavors amb aquests temes d'introducció els hi faig investigar una miqueta i fem debats -educadora del cas

Aquest extracte deixa en evidència el procés reflexiu que es realitza per part de l'educadora per a desembolicar nusos de les pràctiques hegemòniques i aconseguir tenir una mirada crítica sobre els valors i l'essència que tenen uns certs projectes. Es mostra que molts d'aquests grans projectes tenen com a focus aconseguir el màxim benefici sense tenir en compte les conseqüències socials i mediambientals que comporten (Jubeto, et al. 2021). D'aquesta manera, l'estratègia de resistència radica en una reinvençió del bé comú i una presa de decisió col·lectiva del futur (Federici, 2020; Mignolo, 2000).

L'eix de justícia ambiental també té un vessant pràctica en aquesta experiència educativa:

“si hi ha algú que diu que és més car, dic que és més car, però també hem de mirar el que estan dient, que hi ha pesticides, que en el fons tot això ho paguem (...) hem de ser capaços d'agafar una dessuadora, i hem de ser capaços de fer una mesura de traçabilitat, on vosaltres feu un codi QR, que això ho faran els alumnes, amb aquesta traçabilitat, i hem de ser capaços de vendre això a un preu, ajustar-nos en el marge, o vendre més, o el que sigui, per contaminar menys i mirar tot una miqueta” -educadora del cas

Així, es va introduint una conscienciació dels educands que, a poc a poc, van agafant coneixement de finances ètiques en clau econòmica.

Per a finalitzar aquest apartat, esmentar que, tant l'eix d'interculturalitat **crítica i perspectiva feminista** no es treballen de manera significativa.

Cas 2. La Base: finances solidàries en clau feminista

Descripció de la pràctica i context:

Explicació de l'activitat:

Aquest projecte es desenvolupa entre dues entitats argentines, La Base des d'un punt de vista formador i educacional, i per l'altre, la Cooperativa 3 de Agosto que es posiciona com educand. Tot això, en el marc de l'acompanyament per sol·licitar el projecte REDECO (Programa de reactivación y desarrollo productivo cooperativo)¹⁶.

El cas educatiu analitzat consisteix en el procés on, La Base capacita cooperatives -en aquest cas, 3 de Agosto- a través d'ajuda tècnica a les cooperatives per poder sol·licitar el projecte REDECO, que consisteix en un subsidi estatal no reemborsable, per l'adquisició de matèria primera i màquines de producció. És a dir, ensenya finances solidàries a partir d'ajudar a sol·licitar i després complir els requisits, o com La Base anomena, a partir de la capacitació de les cooperatives. És en aquest procés, que informalment s'ensenya les finances solidàries, a partir d'una educació transformadora, perquè es fa d'una forma horitzontal, amb una confiança construïda prèviament i amb un aprenentatge experiencial. L'educand és un subjecte actiu en el procés educatiu i se li transmet l'ètica de finances solidàries a través de la pràctica. Aquesta ètica està molt en la línia dels valors de la justícia global. Per tot això, considerem aquest cas una bona pràctica educativa en finances ètiques, però per entendre-ho més detalladament, a continuació explicarem el context, i analitzarem el cas.

CONTEXT EDUCATIU	
Ubicació	Buenos Aires, Argentina
Modalitat	semipresencial, educació no formal/estructurada en format d'acompanyament
Temps	1 any
Espai educatiu	La Base
Docent/formadora	Leila Litman, doctora en Antropologia
Assistència dels educands/persones que reben la formació	representants de 8 cooperatives, una d'elles Cooperativa 3 de Agosto: Viviana i una companya
Perfil de l'educand	Persones representants de les cooperatives, entre 30 i 50 anys, majoria homes, però també hi havia dones Els representants de les cooperatives eren persones que ocupaven càrrecs de direcció, administratiu o de gestió. Persones d'Argentina la Cooperativa 3 de Agosto són treballadores de l'àmbit de disseny gràfic, que han recuperat la seva

¹⁶ Per a més informació, consultar: <https://www.boletinoficial.gob.ar/detalleAviso/primera/250017/20210924>

	empresa després de la fallida. Han conformat una cooperativa per continuar treballant. 4 homes i 3 dones de 40 anys.
Idioma de la formació	Castellà

La Base

La Base és una entitat de finances solidàries ubicada a Buenos Aires (Argentina) que es dedica a enfortir, dins de diversos eixos temàtics, a col·lectius de treballadors autogestionats. Empreses recuperades i cooperatives laborals són els perfils que reben aquest suport. En 18 anys, han acompanyat a prop de 500 experiències cooperatives. Una de les eines per a generar aquest acompanyament són les finances solidàries en clau feminista.¹⁷ És una entitat de finances ètiques que incorpora la capacitació/formació com una eina fonamental per al seu objectiu últim de promoure la recuperació de cooperatives autogestionades pels treballadors.

Aquest acompanyament pedagògic es dona en el marc del finançament de projectes, procés que es genera mà a mà, amb un intercanvi i amb un vincle de confiança entre les parts, el qual funciona com a garantia. Aquest eix, que és denominat com a “capacitacions” per part de La Base, es realitza mitjançant dinàmiques participatives i rescatant eines de l'educació popular¹⁸.

A Argentina hi ha poques entitats de finances solidàries, i entre elles no tenen molta xarxa, però si es relacionen amb entitats d'ESS de l'entorn. Tenen la intenció de “nuclear” amb altres organitzacions d'ESS aportant la seva especialitat de finances solidàries.

Cooperativa 3 de Agosto

És una cooperativa de treball, dedicada a la impremta. Va ser una empresa privada durant 35 anys, però durant la pandèmia va fer fallida, a partir d'aquí un grup de treballadors va decidir fer una cooperativa per continuar treballant. Aquest concepte es coneix a Argentina com “empresa recuperada”. Són set persones, tres dones i quatre homes. Durant el procés van tenir moltes dificultats burocràtiques, legals i de finançament. Llavors van conèixer a la Base, perquè estaven exclosos d'altres formes de finançament i La Base els va implicar i començar el procés d'acompanyament i apoderament de la cooperativa. La majoria dels socis treballadors tenen l'educació mínima obligatòria.

Projecte REDECO (Programa de reactivación y desarrollo productivo cooperativo)

Aquesta experiència es desenvolupa en un projecte que es va dur a terme entre 2021 i 2022, per sol·licitar un subsidi estatal no reemborsable, per l'adquisició de matèria primera i màquines de producció.

La Base formava part del subsidi com a un projecte més gran coordinat per la universitat -sent una mena de pont entre l'estat i les entitats que volien sol·licitar-ho-, ajudant les cooperatives a sol·licitar-ho per a matèria primera i màquines de producció, a partir de presentar els papers i complir els requisits.

¹⁷ Disponible en <https://labase.org/argentina/>

¹⁸ Disponible en <https://labase.org/argentina/>

Es desenvolupa un acompanyament pedagògic, per part de La Base, en el marc de l'aplicació de la Cooperativa "3 de Agosto" al projecte REDECOS, que és un subsidi estatal no reemborsable. En aquest procés, La Base i "3 de Agosto" han construït un vincle de treball horitzontal i d'aprenentatge col·lectiu d'economia amb criteris socials i ètics. Participen 7 cooperatives més.

Es van fer capacitacions generals a totes les cooperatives i després l'equip de la Base es dividia, cada persona feia l'acompanyament a dues cooperatives, en aquest cas la Leila acompanyava a 3 de Agosto i una altra. El subsidi es va rebre un any més tard, era per a matèria primera i màquines de producció. Van agafar cooperatives amb les quals ja tenien confiança i ja havien treballat amb elles. La Base en general treballa molt amb les cooperatives que ja tenen confiança, per l'estil i la ètica de treballar que tenen.

Aquest projecte lluita contra l'exclusió financera de, en aquest cas, treballadors i treballadores que busquen, mitjançant l'autogestió i el cooperativisme, aconseguir finançament per continuar amb la seva feina. Llavors es fa servir una via alternativa des de les finances solidàries per a connectar el seu circuit financer amb l'acompanyament de La Base i l'Estat.

Context d'Argentina

Per a entendre de manera més completa i donar-li més valor encara a aquesta experiència, resulta transcendental considerar el context econòmic en el qual es troba Argentina (la investigació s'ha realitzat abans de les eleccions d'octubre de 2023, on va guanyar Javier Milei).

El país sud-americà es troba en un seguit de crisis econòmiques des dels anys 90' i ha crescut en els últims mesos, quan al febrer d'enguany la inflació va arribar als tres dígits (102,5%) per primera vegada en 32 anys¹⁹. També, la pobresa ha superat el 40% en radis urbans²⁰. Això, a més, ha implicat una polarització política important que es tradueix en encara major incertesa per als més de 40 milions d'habitants.

En concret per aquest projecte, aquesta situació macroeconòmica afecta directament:

Se devalúa muy rápido el peso y hay muchos insumos y máquinas que están dolarizadas, por lo que ese monto a los 6 meses ya no les alcanzaba para comprar lo mismo que habían formulado -Leila, rol d'educadora, membre de La Base

Més puntualment, la situació d'exclusió financera -particularment l'accés a crèdit formal- s'ha convertit en una odissea tant per a particulars com per a col·lectius com a cooperatives. Així ho explica Leila:

El financiamiento desde las finanzas solidarias es súper importante para poder sostener y acompañar al sector porque no acceden a crédito bancario, las tasas de otros circuitos, digamos, no legales son usureras y cambiar un cheque en una 'cueva', como llamamos acá, como que todo eso es mucho más caro y por eso es como super importante que puedan ser acompañados por el Estado y por organizaciones que brindamos financiamiento -Leila, rol d'educadora, membre de La Base

¹⁹ Per a més informació consultar: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-64959872>

²⁰ Per a més informació consultar:

<https://www.france24.com/es/programas/econom%C3%ADa/20230928-en-un-a%C3%B1o-alrededor-de-1-2-millones-m%C3%A1s-cayeron-en-la-pobreza-en-argentina>

Llavors, en l'àmbit social, significatius sectors populars han convertit el descontentament en resistència. És aquí on, apareix l'economia social-popular com a eina de resistència. Un exemple clar d'això, és el format d'empreses recuperades, en el qual l'autogestió i el cooperativisme tenen un paper fonamental. Tal com comenta Viviana:

Imagínate en un contexto donde nos quedamos sin trabajo, sin laburo, para nada. Entonces, la única posible era la autogestión (...) podemos ser autosuficientes, pero no solos, sino en base a una red solidaria que se presenta... el entramado, es un entramado. -Viviana, educand

D'aquesta forma, es configura un context molt específic pel neixement d'alternatives financeres i el seu ensenyament.

Anàlisi

Finances solidàries: capacitant empreses recuperades

En relació en com La Base ensenya i fa pedagogia de les finances solidàries, s'ha pogut veure que l'entitat ensenya les finances solidàries a partir de **capacitar cooperatives** de treball en temes d'administració, gestió i autogestió. La seva forma de treballar és **democratitzar l'accés al finançament**, cap a cooperatives i entitats que estan excloses de les finances hegemòniques, al mateix temps que es fa un **assessorament tècnic** en el procés d'acompanyament. A continuació, un fragment de la cooperativa 3 de Agosto, la qual s'ha capacitat amb La Base:

Y básicamente nosotros, o sea, no... No tendríamos acceso. Yo no creo que hubiéramos durado mucho si no teníamos esta calidad de asesoramiento. Veo en una cuestión solidaria desde un sindicato que te apoya como cooperativa porque estamos en un limbo. Somos una empresa pero no somos empresarios o sea en un momento empezas a moverte como empresa, pero no tenés ni ese espíritu ni esa espalda. -Viviana, educand

En el fragment anterior es pot veure com La Base **treballa en l'economia real**, és a dir, amb grups que estan exclosos de l'economia hegemònica per raons econòmiques i socials, fent al mateix temps un **ensenyament transversal** de les finances solidàries, comunicant-ne l'existència i què significa a través de l'**economia social, solidària, popular i feminista**. Així, es busca veure el món d'una altra forma, donant el finançament, explicant en relació amb la realitat econòmica i social del país, mundial i adaptant-se a aquesta realitat, tal com es pot veure al següent paràgraf:

Claro, cuando todo estaba listo, ya se otorgaron los fondos. Creo que el contexto inflacionario influyó en que el monto inicial perdiera valor. Por lo tanto, es crucial considerar otras formas de apoyo, financiamiento y conocimientos para acceder a este tipo de financiamiento con valores distintos. Los valores neoliberales, en última instancia, hacen que sea más complicado para cada uno abrirse camino por sí mismo. -Viviana, educand

La Base ensenya i **divulga la seva ètica amb la pràctica** i forma de treballar, contraposant-se al sistema capitalista i neoliberal actual el qual busca l'acumulació de capital (XES, 2018). Es posen **al servei del benestar humà**, fan una col·laboració amb les cooperatives, respectuosa i sentint totes les veus, és a dir, intentant tenir un **tracte equitatiu**

(de Cruz, 2017). Això es pot veure a través d'un exemple, una forma de treballar que tenen és el moment d'omplir formularis per a l'administració o altres aspectes burocràtics, l'equip de La Base va a la cooperativa en qüestió, s'entrevista amb les persones i observa la seva forma de treballar, recollint dades qualitatives per a després omplir elles el formulari, amb unes dades quantitatives i amb un vocabulari tècnic, difícil a vegades de poder realitzar si no tens els coneixements i la pràctica. Amb aquest exemple, es pot veure com l'entitat intenta **ser de pont entre economia real** (Cavallito, Isonio i Meggiolaro, 2018) i **el sistema hegemònic**.

A més a més, seguint els principis de les finances solidàries, analitzen quina relació tenen les cooperatives a les quals fan l'acompanyament amb la comunitat, tenint en compte així el **compromís amb l'entorn**, com també ajudar perquè es creïn xarxa dins l'economia social i solidària, al mateix temps que capacitar-les perquè siguin autosuficients.

Entonces, ahora podemos subsistir. Podemos ser autosuficientes, pero no solos, sino en base a la red de esta red solidaria que se presenta, el entramado... es un entramado.
-Viviana, educand

Com a cloenda d'aquest apartat, comentar que es pot veure de forma clara la pedagogia i posicionament ètic que té La Base dins de l'economia social i solidària, seguint els principis de treball, equitat, cooperació i compromís amb l'entorn; però tenint en compte les necessitats de la realitat social del context (de Cruz, 2017). En relació als principis de les finances ètiques i solidàries es demostra clarament el principi d'implicació, de compromís i de transparència gràcies a la seva pàgina web, de participació impulsant un model organitzatiu igualitari a les cooperatives que capacita i de coherència (XES, 2018; Diner ètic, 2023). És a través de la seva forma de treballar i capacitar les cooperatives que ensenyen sobre la realitat de les finances ètiques en l'entorn, sent una eina política per a promoure la vida econòmica afí als valors personals i comunitaris de transformació social (de Cruz, 2017).

La Base és una entitat que **transforma la societat** i ajuda a altres cooperatives en aquest procés, estant al servei per a satisfer les necessitats de les persones, distribuir equitativament la riquesa generada (Gassiot, 2013).

Educació transformadora: creant confiança i entenent les necessitats dels educands

Tal com s'ha mencionat, es realitza un acompanyament pedagògic que no es limita només a aquest projecte, sinó que va més enllà. Es crea un vincle. Es construeix una **relació de caràcter horitzontal i de confiança**. S'assenten les dues parts i pensen juntes perquè fer-ho, quin és el destí i com fer inversió. Això comporta a la incorporació i nutrició d'aquest vincle de la complexitat d'experiències que ja porta l'educand.

Així, es destaca com existeix un reconeixement de l'**educand com subjecte actiu** que, mitjançant la seva experiència real, pot ser part efectiva de l'aprenentatge:

Escuchar las voces de las y los otros, ¿no? Entonces, como que en todo lo que hacemos es para eso, es transversal. En algún punto formamos haciendo también ¿no? Escuchar a quienes tienen el conocimiento técnico y específico de cómo se manejan las máquinas (...) **Hay un conocimiento que se va construyendo en esa experiencia** -Leila, rol d'educadora, membre de La Base

Sumat a l'explicació de la part formadora, des de l'educand també es percep aquesta dinàmica. A més d'una relació propera, horitzontal i personal, es relata un aprenentatge acompanyat i un aprenent fent:

Además, está la situación de aprendizaje en el camino. Tuvimos que aprender, jamás habíamos armado un proyecto. Nada en la secundaria... de cómo armar un proyecto
-Viviana, educanda

Amb això, es pot veure com hi ha un fort component d'**aprenentatge experiencial**, expressat en els quatre elements del concepte (Espinar i Viguera, 2020). Especialment respecte al reconeixement de les seves experiències vitals i l'assaig de noves eines que permetran solucionar aquestes dificultats (Espinar i Viguera, 2020); considerant la utilització de les finances solidàries i ESS com eina per **combatre l'exclusió financera i socioeconòmica**.

La informació obtinguda ens porta a tenir en consideració que La Base transmet la seva ètica de finances solidàries a través de la pràctica directament cap a la cooperativa. Al dia a dia es fomenta un esperit crític necessari per fer aquesta resistència. O, com assenyala l'educand Viviana un "espíritu movilizador". Aquest concepte ens porta a la idea que l'educand tingui un **enfocament crític-reflexiu**, mitjançant un procés de conscienciació (Freire, 2005).

Durant aquest procés, val a dir, es descriu que, en la pràctica, es desenvolupen instàncies col·lectives, dinàmiques d'intercanvi de coneixements i treball cooperatiu. A més a més, aquest acompanyament s'adapta a les necessitats de cada grup, constituint una dinàmica flexible. Aquestes característiques s'emmarquen en el concepte d'educació popular, formant **subjectes flexius amb consciència col·lectiva** (Muñoz i Montaner, 2022), tal com diu la Leila:

En ese intercambio y diálogo... partiendo de las ideas de lo que es la educación popular. No de que es uno el que sabe y el otro sólo aprende. Sino que hay como un conocimiento que se va construyendo en esa experiencia, como desde esa perspectiva.
-Leila, rol d'educadora, membre de La Base

Aleshores, La Base s'adapta als temps i ritmes de la cooperativa, hi ha un ensenyament acompanyat, **entenent les necessitats de l'educand**. Tot això, comprènent el context de treballadors/es i demostrant la presència de principis ètics en la formació mateixa com la personalització, empatia i solidaritat.

Justícia global i drets humans: perspectiva feminista transversal

La Base té un posicionament polític que s'apropa al pensament proposat per la justícia global i els drets humans, mitjançant el contingut i totes les seves activitats, dient obertament el seu posicionament contra hegemònic i crítica al sistema, no treballen ni fan xarxa amb entitats en contra del seu posicionament crític. Les finances ètiques i solidàries contribueixen a la justícia global a través de la transformació de les relacions econòmiques i socials del sistema financer. Segueix els principis de la justícia global, és a dir, **transforma les relacions de poder** que es generen, mitjançant la redistribució dels béns i l'educació per a una ciutadania global.

Aposten per finançar les cooperatives encara que sigui arriscat per l'impacte que poden fer en ella i l'entorn, fent justícia així en molts aspectes, econòmic, social, qüestionant les relacions de poder, a favor dels drets humans.

Un eix molt important per a l'entitat és la **perspectiva feminista**, ja que hi treballa de forma transversal en tota l'organització i projectes que fa, tal com es pot veure a l'explicació de la seva pàgina web:

Somos una organización con más de 15 años de trayectoria que apoya los procesos de autogestión productiva desde una perspectiva feminista. Promovemos un modelo financiero innovador que pone en valor el trabajo y las personas que lo llevan adelante. - introducció de la pàgina web de [La Base](#)

Un exemple de la perspectiva feminista es pot veure en el cas on intenten fomentar l'ocupació femenina en espais molt masculinitzats dins de les cooperatives d'empreses recuperades. A més a més, al parlar amb Viviana de *3 de Agosto*, ella també explica que tenen en compte les cures en el procés de treball, ja que compaginen la cura de les criatures amb la feina, tenint també aquesta influència feminista en la seva forma de treballar.

Respecte a altres principis de la justícia global, La Base és un clar exemple de justícia econòmica i social, ja que **contribueix a accedir al crèdit bancari a entitats**, cooperatives que estiguin excloses del sistema hegemònic, sent les empreses recuperades un perfil molt present en la seva entitat. A més a més, fomenten i col·laboren en la creació de models de **governança assembleària i horitzontal**, i exclouen entitats que no tinguin aquest tipus de governança; encara que, venint d'empreses recuperades amb una lògica de governança diferent, el canvi no sempre sigui fàcil:

Nosotros trabajamos con cooperativas que la organización del trabajo es democrático. Osea, prácticamente no tienen una lógica de que uno elige todo, con esas cooperativas no trabajamos. Trabajamos con quienes pueden decidir sobre sus propias condiciones de trabajo. -Leila, rol d'educadora, membre de La Base

Altres aspectes que classifiquen la justícia global -i hem explicat anteriorment al marc teòric-, estan presents més o menys en el dia a dia de l'entitat, però amb menys intensitat, o almenys no s'ha vist en les entrevistes realitzades en la investigació i la informació de la pàgina web. Sí que, en relació amb el **medi ambient**, vam preguntar si era un aspecte que tenien en compte i van esmentar que l'impacte ambiental està present, però no és un excloent per treballar amb cooperatives. En aquest sentit, s'ha de tenir molt en compte el context, ja que en aquest les problemàtiques socials i la inseguretats econòmica és tal, que la justícia ambiental no es contempla com a eix imprescindible per treballar. En les entrevistes hem pogut veure que la **visió crítica del món i el sistema** està present, i hi ha una correlació en el discurs i visió d'aquest. Havent-hi una consciència de classe i relacions de poder presents en l'imaginari:

Desde mi experiencia, al ser hija de un obrero metalúrgico, y haber trabajado desde el '89, he vivido cada crisis. Cada una de ellas ha significado una degradación para el trabajador. Siempre parece que las cosas se complican para el trabajador común. - Viviana, educanda

En conclusió, tant La Base, com la cooperativa 3 de Agosto són exemples de portar l'ètica de la justícia global a la pràctica, entenent-ho al context, les necessitats i complexitats d'aquest. I en aquesta pràctica educativa informal s'acaba promovent l'enfocament crític, sobretot en la justícia econòmica, ja que aquest és l'espai on les finances solidàries es materialitzen:

Sí, claro. Hay situaciones de exclusión financiera, sobre todo en Argentina. Por diversas razones políticas o económicas, se ha desvirtuado un poco el sistema. Hay una corriente más comprensiva con las pequeñas empresas y el tejido social. Estamos tratando de sortear eso. - Viviana, educanda

Cas 3. CoopHalal: finances islàmiques a Espanya

Descripció de la pràctica i context

Explicació de l'activitat:

És un taller que es va realitzar el 2016, per impuls de Najia, presidenta de CoopHalal, amb l'objectiu de posar un model de finances islàmiques a Espanya. Ella es va posar en contacte amb CIBAFI (organització internacional que promou les finances islàmiques), per demanar ajuda tècnica per fer el curs, donant accés al programa i enviant un professor de l'entitat.

El curs va tenir una durada de 25 hores durant una setmana, es caracteritzava per obrir debat a la classe sobre les finances clàssiques, les islàmiques i les ètiques/solidàries. Es buscava tenir una dinàmica propera i de participació. El pensament crític va resultar cabdal en la formació, presentant un nou model de finances que va més enllà de les visions occidentals, és a dir, les finances islàmiques.

A més a més, es va donar molt èmfasi en elements sistèmics i de canvi, sumat a les evidències empíriques que demostren l'exclusió financera de 2 milions de musulmans que viuen a l'Estat espanyol, connectant així amb la població que segueixi els valors de les finances islàmiques.

Aquest curs va acabar amb un procés d'avaluació a través d'un examen de 100 preguntes, que es podia fer en línia o presencial. Per a cada pregunta tenien 1 minut per respondre i si no desapareixia.

Les característiques d'aquesta pràctica és l'ensenyament de finances islàmiques des d'una educació transformadora, per explicar-ho a partir de tenir un educand actiu i crític, com també fer una anàlisi decisiva sobre la realitat financera hegemònica i el context de l'Islam en la situació actual. Aquesta crítica es va fer seguint molt dels valors de la justícia global i els drets humans. Per tot això, aquest cas és una bona pràctica educativa en finances ètiques.

CONTEXT EDUCATIU	
Ubicació	Barcelona, Catalunya
Modalitat	presencial, amb la possibilitat d'avaluació en línia.
Temps	25 hores durant una setmana, l'any 2016
Espai educatiu	Espai Ecos, coordinat per CoopHalal
Docent/formadora	Professor de CIGAFI (en anglès) i Najia Najia Lotfi, com a coordinadora del curs i traductora al castellà. Ella és economista i professora certificada de finances islàmiques per CIBAFI i amb la mateixa entitat té la certificació de banca islàmica. Des de 2013 ha fet diverses formacions sobre finances islàmiques
Assistència educands	8 persones

Perfil dels educands	Professionals entre edats de 40-50 anys; de diferents àmbits, com la banca, el comerç, entre altres. D'origen divers, alguns musulmans, altres no.
Idioma de la formació	Castellà i anglès

Coophalal:

CoopHalal (Serveis Financers Islàmics, SCCL), és una Societat Cooperativa de serveis financers islàmics creada el 2015. La seva missió és donar resposta a una necessitat d'un conjunt o comunitat de la societat espanyola, que se sent fora del sistema financer existent, o té molt pocs tractes amb aquest últim per falta d'oportunitats d'estalvi, inversió o finançament, en relació amb les seves creences o conviccions religioses connectades a l'Islam. La plataforma CoopHalal té com a objectiu general la creació i la posada en pràctica d'una nova alternativa financera en el mercat espanyol. Són membres de la XES i sòcies de FETS, tenen molta xarxa a escala estatal dins el món de l'ESS.²¹

CIBAFI:

CIBAFI és una organització internacional sense ànims de lucre que es va fundar l'any 2001, pel Islamic Development Bank (IsDB) i altres institucions de finances islàmiques. Està afiliat a Organisation of Islamic Cooperation (OIC). La seva missió és donar suport a la indústria dels serveis de finances islàmiques, oferint activitats i iniciatives específiques que donin oportunitats.²²

Finances islàmiques a Espanya:

S'entén per finances islàmiques aquelles que segueixen els principis bàsics de:

- Prohibir els tipus d'interès (*riba*), encara que sí que es permet carregar un marge en l'operació
- No són acceptables les transaccions en les quals existeix incertesa (*gharar*) i/o ambigüitat (*jahala*), deixant fora als derivats financers (*forward*, opcions i futurs) i hedge funds.
- Prohibició d'activitats il·lícites (*haram*) en contra dels principis morals i religiosos de la sharia.

Les característiques de les finances islàmiques, no són reconegudes per tothom, per molt que Espanya tingui dos milions de musulmans al país, dificultant així millorar la seva vida i la situació econòmica. La comunitat islàmica pateix moltes desigualtats a Espanya per qüestions religioses, racials, d'idioma, entre altres aspectes.²³

²¹ Per a més informació, consultar la seva pàgina web: <https://www.coophalal.eu/>

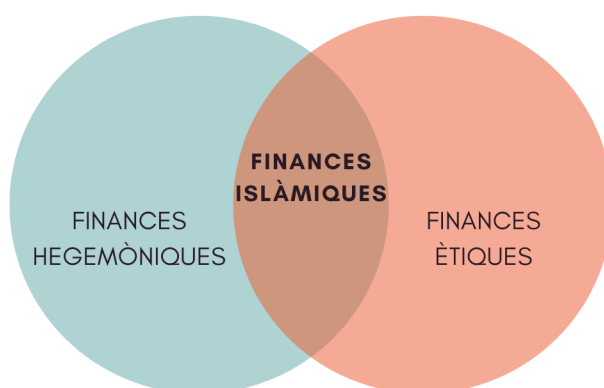
²² Per a més informació, consultar la seva pàgina web: <https://cibafi.org/Home>

²³ Per a més informació en relació amb la realitat de les finances islàmiques a escala estatal i internacional, consultar: <https://www.coophalal.eu/7551/>

Anàlisi

Finances islàmiques: unes finances halal

CoopHalal es caracteritza per difondre i treballar les finances islàmiques. En l'entrevista, al moment de definir-les, explicava que és una unió entre les finances tradicionals i les finances ètiques; del primer comparteixen les formes d'organització, el control i la forma de funcionar d'un banc. De les finances ètiques i l'economia social i solidària comparteixen l'ètica de responsabilitat social, ecològica, la solidaritat, els drets humans, entre altres. A més a més, tenen característiques pròpies, i és que **en els préstecs econòmics no hi ha interessos**, cosa que en els altres dos sistemes sí que passa. Per explicar-ho d'una forma més gràfica -i com ho va explicar Najia a l'entrevista- seria així:

Esquema 4: característiques finances islàmiques, relació amb ètiques i hegemòniques.

Font: Najia Lotfi

És a dir, les finances islàmiques **són una unió dels dos sistemes, però amb característiques pròpies**. En el curs fet per CIBAFI l'any 2016 i en el transcurs de l'entitat transmeten aquesta forma de fer finances, sense préstecs ni interessos, millor dit, ha de ser *halal*:

O sea, nuestros contratos tienen que ser halal, es decir, que no haya ninguna parte perjudicada dentro de los contratos y que haya transparencia y que todo sería en letra grande que no haya letra pequeña. En esto nos diferenciamos un poco. Lo que están haciendo las finanzas éticas y las finanzas islámicas. -Najia, educadora

Com es pot veure, es treballa el principi de **transparència**, que també caracteritza les finances ètiques i solidàries. Treballen per **impulsar l'economia real** i **cobrir les necessitats de la comunitat**, sobretot islàmica, però també a tothom que necessiti un préstec i compleixi l'ètica que els caracteritza:

Es lo que estamos haciendo, pues financiando proyectos, ayudando a la gente a conseguir viviendas, ayudando también a unos taxistas que sean propietarios de ellos mismos de su taxi, ayudando a la creación de cooperativas. Eso sí que para crear una cooperativa, por ejemplo, se necesitan 3000€. -Najia, educadora

És a dir, fan una **inclusió financera** d'una població que està exclosa del sistema hegemònic financer, per una qüestió, en aquest cas, religiosa, ètica i religiosa. És un model just, o com explicava a l'entrevista, a partir del seu **model crea justícia**:

Por lo tanto, desde nuestro punto de vista es lo que ofrecemos. Es otra alternativa que esté en beneficio de las personas de a pie de la economía real, que haya proyectos que no haya solo inversión en Wall Street en no sé qué en. [...] no que haya empresas donde la gente trabaje que haya eso, pues en la economía real, que existan proyectos concretos y tangibles donde la gente pueda ganar su nómina y que trabaje. y no solamente invertir en las bolsas y especulando con el dinero y otra gente se suicida por hambre. -Najia, educadora

Es treballa per facilitar el finançament de projectes, sent una eina de transformació de la societat, estant al servei de la satisfacció de les necessitats de les persones, distribuint equitativament la riquesa generada, incorporant criteris socials i mediambientals (Gassiot, 2013). Aquests criteris s'avaluen a partir del **comitè Sharia, que selecciona els projectes a finançar, vetllen per la seva viabilitat econòmica, social, i d'altres indicadors**. Si no és viable socialment, no es finança el projecte, seguint els **principis d'exclusió i d'ètica aplicada**. També segueix el principi d'**equitat**, ja que a partir de la unió dels estalvis dels seus socis i sòcies, inverteixen en altres projectes, i el que no s'utilitza es retorna als estalviadors (XES, 2018; Diner Ètic, 2023).

Com s'ha pogut veure en aquest apartat, CoopHalal és un exemple clar de fer finances a partir d'una ètica i amb valors socials, a més a més, sent unes finances que **s'adapta al context** (Hintze, 2010, p. 15-16; Coraggio, 2009, p. 156-158; Defourny, 2003, p. 102; Chaves, 2003, p. 115), en aquest cas per una qüestió religiosa. És una realitat que és mundial i les finances islàmiques estan representades en molts espais. Sent les finances islàmiques, una **eina política** per promoure la vida econòmica afí als valors personals i comunitaris per a la transformació social (de Cruz, 2017). Realitzen una **inclusió financera** de col·lectius que sovint estan exclosos del sistema financer, però no només persones de religió islàmica, sinó que estan oberts a qualsevol col·lectiu que necessiti una ajuda financera i estiguin exclosos del sistema hegemònic:

Eso sí que para crear una cooperativa, por ejemplo, se necesitan 3000€. Y, o sea, hemos creado dos cooperativas, una de 2 sudamericanas, o sea ni son musulmanas ni nada se hicieron socios de la cooperativa y les hemos ayudado con un préstamo. Sin ningún interés porque tenemos unos préstamos buenos préstamos, se dicen sin ningún interés ni nada, es para ayudar a la gente. -Najia, educadora

Educació transformadora: fomentant el debat i el pensament crític

Per l'anàlisi del cas en relació a l'educació transformadora és difícil de fer-ho exhaustivament, perquè al final és un curs que va ser fa set anys, i tampoc s'ha pogut parlar amb algun educand sobre el tema ni consultar el material didàctic sobre el curs. Però, a partir de l'entrevista amb Najia es pot veure quina ètica educativa té l'entitat, implicant així que el curs seguís la mateixa línia. Segons comenta, **es fomentava molt el debat, el pensament crític i reflexiu**, no realitzaven unes classes clàssiques, sinó que eren classes a partir de la conversa. A més a més, es fomenta molt la participació a preguntar perquè no hi hagi dubtes sobre l'explicat:

Partícipe, es, y que salgan sus dudas, que no salga de la clase. “Ah, esto no lo entendí.” No tiene que salir de la clase ya totalmente convencido o no, pero por lo menos que tenga todas las cosas claras. Que no salgan con dudas, ya siempre les digo, cualquier duda no estén en ponerla ahora mismo y la aclaramos y siempre ha sido así, o sea, de cercanía, de participación más que impartir y ya está. -Najia, educadora

Com a material didàctic per la formació d'anàlisi, es va utilitzar PowerPoint i un manual de CIBAFI, que per protecció de dades no hem tingut accés a consultar per saber com s'ensenyava la teoria durant el curs. Segons l'entrevista, la teoria s'explicava a partir d'exemples reals:

Tenemos que ser críticos con lo que recibimos tanto de la tele, de la radio y tal un poco críticos con lo que con lo que es, intentan vendernos que todo es bueno, que todo eso rosa y tal no. También tenemos que ver la realidad que está en la calle. O sea, no sólo la tele, sino la calle también. Entonces aquí creas un deseo de que la gente aspira a un cambio y el cambio les dices que existe. O sea, ya está sobre la marcha. -Najia, educadora

És a dir, realitzaven l'**aprenentatge experiencial** (Espinari i Viguera, 2020), a partir del reconeixement de la realitat i plantejar les finances islàmiques com una solució als problemes de la vida real. En el curs, hi ha una gran presència dels principis de justícia global i els drets humans, que analitzarem quins i com es manifesten a l'apartat següent.

Justícia Global i drets humans: justícia econòmica en la interculturalitat crítica

CoopHalal té un posicionament crític amb la realitat. En el transcurs del curs i en la forma de treballar de la cooperativa, al ser crítics amb la realitat i el sistema hegemònic, contribueixen a millorar les desigualtats de les realitats que estan excloses del model hegemònic, contribuint així, a la **justícia econòmica i millorar les relacions de poder** a partir de la relació financera:

Es decir, que no haya ninguna parte que se beneficia en detrimento del otro que no haya letra pequeña, que no haya préstamos con interés el préstamo con interés es algo muy inaceptable porque siempre sale una parte ganando y la otra que se apaña y esto? Lo vimos, o sea, lo vimos en las diferentes crisis que la gente se ahoga con las subidas e incluso hay suicidios, o sea todas estas consecuencias del modelo que estamos viviendo y sobre todo, con las crisis cíclicas que vienen cada 10 o 12 años viene, ¿por qué? Porque no cambiamos de modelo el mismo cambio, el mismo modelo, pues los gobiernos se inyectan en la crisis, inyectan dinero del pueblo, digamos dentro de los bancos y los bancos se ponen otra vez a mover y a tal y a ponerse ricos, además. -Najia, educadora

L'**objectiu** de les finances islàmiques **són les persones i el benestar d'aquestes**. També creen **justícia econòmica i social** a partir d'aprovar el finançament només als projectes que tenen un impacte social positiu. L'entitat és determinant amb el sistema capitalista i com aquest perjudica la majoria de la població pel benefici d'uns pocs, sent **crítics amb les relacions de poder** en connexió amb els diners, i com això perjudica altres tipus de desigualtats.

La agresividad de la poca transparencia. O sea, los potentes son los que realmente tienen la riqueza y este modelo es lo que crea, es que la riqueza del mundo que esta en un 5% y en manos de unos 5% de, o sea de de los habitantes de la del del universo.
-Najia, educadora

Aquest cas en concret l'hem trobat molt interessant d'analitzar i explicar per què és un bon exemple de l'economia social i solidària i, per tant, les finances ètiques, ja es modelen al context i a les necessitats específiques. Les finances islàmiques es caracteritzen per ser una alternativa tant a Espanya com a països islàmics, que per qüestions colonials s'havien imposat finances occidentals. Això comporta que, les finances islàmiques i en concret l'entitat CoopHalal tingui una visió decolonial, i conscients de les epistemologies del Sud Global (Walsh, 2007; Palacio, 2011) seguint el principi d'**interculturalitat crítica**, ja que durant molt temps estaven exclosos i subordinats per una qüestió colonial, tant a Espanya com a països de religió islàmica:

Desapareció, y cuando intentaron, o sea, a principios del siglo 20, intentaron, pues algunos expertos economistas islámicos, hacer reaparecer de nuevo este modelo económico-financiero y que gracias a Dios ahora ya está presente en varios países y aunque a nivel internacional es un nicho muy pequeño por ahora, pero cada vez. Casi a nivel internacional, las finanzas islámicas están duplicando su volumen cada cuatro o cinco años. O sea, aumentando por lo tanto. -Najia, educadora

Un altre principi ètic que segueix l'entitat és el principi de la **perspectiva feminista**, des d'on, tenint molt clar la influència cultural i religiosa en qüestions de gènere, intenten trencar amb això i fomentar l'emancipació femenina, a més a més, que la directora de CoopHalal és una dona i bona part de l'equip també ho és, fent així que la seva pròpia entitat sigui un exemple:

El ámbito económico, la mayoría de las mujeres, al menos en mi cultura. “Uy, lo económico es del hombre, no, no, no, ahí no me voy.” Yo no se atreve, por ejemplo, a emprender por miedo al hombre, por miedo a “es cosa de hombres, tengo que estar en reuniones con tantos hombres y mi hijo me está llamando no sé qué” entonces hay desigualdades, ya que parten de a nivel cultural. O sea, la realidad es la realidad, yo no puedo apuntarme a una formación, por ejemplo, a las 9 de la de la noche. En cambio, un señor sí, porque yo tengo que hacer dormir a mis hijos y tal, entonces son desigualdades, tanto a nivel cultural que ya digo por la propia cultura la mujer un poco se siente que su tema no es lo económico y muchísimo menos lo financiero cuando se habla del dinero. Y también tiene ese miedo de afrontar el emprendimiento por miedo de encontrarse. O sea, con hombres potentes y con experiencia, con formación. ¿Entonces se echa atrás, por lo tanto el modelo económico y financiero, pues también dentro de sus criterios de igualdad de establecer o de conseguir igualdad, pues también da mejoras o da oportunidades a mujeres, sean emprendedoras que sean. Bien formadas y tal da esta prioridad entre los criterios de valoración o evaluación de un proyecto, pues también se valora la participación de la mujer como un criterio ético del proyecto. -Najia, educadora

Tal com es pot veure en el fragment anterior, la perspectiva feminista està present en l'entitat. També està present la **justícia ambiental**, ja que dins la religió islàmica la protecció del medi ambient està present i és una part important, per aquest motiu en l'ètica

de l'entitat, en les parts formatives i en el seu funcionament la protecció del medi ambient és una realitat, perquè es valora en el moment de decidir invertir en algun projecte.

Lo mismo, lo mismo dentro de los criterios justos de la justicia social, ambiental y tal existe también el medio ambiente, que es un criterio que se toma en cuenta a la hora de valorar algún proyecto para invertir o para también si es contaminante este proyecto o no, si es contaminante, pues se le da, pues el valor más bajo en la evaluación incluso. Dentro del islam, el medio ambiente es muy presente. En todos los actos de un musulmán. -Najia, educadora

Per a finalitzar, en el transcurs de l'anàlisi d'aquest cas es pot veure com el cas educatiu, -i l'entitat en si- segueixen els valors que caracteritzen les finances ètiques, sent un sistema financer transformador i amb impacte social en diferents contextos i ideologies.

Cas 4. El rap com a metodologia educativa a Ander Deuna

Descripció de la pràctica i context:

Explicació detallada de l'activitat:

Es realitza un projecte educatiu en l'institut Ander Deuna per la professora d'economia en col·laboració amb Finanzas Haratago per a ensenyar finances ètiques mitjançant el rap com a eina pedagògica i de transformació social dins l'assignatura d'economia de 1r de batxillerat, al segon trimestre. El cas es va dividir en 3 parts, la primera es va fer una anàlisi d'una cançó d'ØDEI, un raper basc que té la cançó [ZE PREZIOTAN?](#) (es pot consultar la traducció de la cançó a annex 3), que té una lletra molt crítica amb el seu entorn i sobretot reivindicant la llengua basca. Seguidament, amb Irati Cifuentes de Finantzaz Haratago es va realitzar una diagnosi actual, identificant problemàtiques del sistema hegemònic i exposant elements bàsics de les finances ètiques. El cas va acabar amb el raper [Endika Lahaine](#), de 121 Krew, que va fer el taller de rap pròpiament, repartit en dues sessions. Començant fent una introducció del hip-hop, la seva història, i va acabar fent una cançó de rap amb els educands de forma col·laborativa, on a partir d'una cançó analitzaven els recursos estilístics, les metàfores, els temes que es volien parlar. A partir d'això els educands trien una temàtica i la base, la qual es posava en bucle i a partir d'aquí cadascú i el seu tema escrivia moltes línies per després seleccionar.

A més a més, d'aquest exemple concret, durant tot el curs es va parlar de l'economia social i solidària. Segons es va explicar a l'entrevista, en un altre moment del curs i en col·laboració amb Finantzaz Haratago van parlar sobre les cooperatives i les monedes socials.

Aquest cas es considera una bona pràctica educativa en finances ètiques perquè utilitza el rap com a eina educativa, al ser un estil musical que atrau notablement als educands. A partir del coneixement i crítica de l'entorn, a partir de l'educació transformadora, sent els educands subjectes actius i amb esperit crític, com també l'aprenentatge experiencial. A més a més, utilitzen els principis de la justícia global i drets humans, sobretot els de justícia econòmica, les relacions de poder i la interculturalitat crítica.

CONTEXT EDUCATIU	
Ubicació	Sopelana, País Basc
Modalitat	Presencial
Temps	1 semestre, al curs 2022-23 dins l'assignatura d'economia de 1r de batxillerat
Espai educatiu	Ikastola Ander Deuna. Concertada i cooperativa integral. En col·laboració amb Finantzaz Haratago
Docent/formadora	Amaia Oleaga, té un grau en Economia. Va treballar a la banca privada, i va participar en la comissió tècnica de Coop57 durant uns quants anys. Des de fa tres anys és professora de secundària i batxillerat d'economia

Assistència educands	14 aproximadament
Perfil dels educands	Adolescents de 15-16 anys, estudiants 1r de batxillerat de ciències socials Famílies amb poder adquisitiu alt i nivell d'estudis alt Les famílies tenen contacte per raons laborals molt directe amb les finances hegemòniques, fent difícil fer una crítica oberta cap a elles No hi ha diversitat cultural i ètnica Número igualitari en qüestió de gènere
Llengua	Euskera

Ander Deuna:

Ander Deuna és una ikastola, que és un tipus de centre educatiu²⁴ cooperatiu que s'utilitza com a llengua vehicular l'euskera. Van sorgir a principis del segle XX, i es distingien per utilitzar aquesta llengua en un moment en que no estava present als sistemes educatius públics. És un model concertat.

Els pilars centrals del projecte educatiu de la ikastola Ander Deuna són els següents: una educació basada en la confiança i una pedagogia avançada, una comunitat per a poder participar mà a mà en el projecte, el paper central que té l'euskera i la cultura basca, la connexió amb la comarca i la natura, i la seva participació amb la xarxa d'ikastolas del País Basc²⁵.

Finantzaz Haratago:

Finantzaz Haratago és una plataforma que pretén potenciar i difondre l'educació en finances ètiques i alternatives a Euskadi i globalment, d'una forma horitzontal i participativa. Promou conjuntament la reflexió crítica i constructiva de l'educació econòmica i financera que rep l'alumnat i la societat. Per aquest motiu, ofereixen materials diferents, una visió crítica del sistema econòmic actual, una mostra d'alternatives cap a un món més social i sostenible. Tot això treballant d'una perspectiva participativa i col·laborativa, fent incidència política i reflexionant sobre el sistema educatiu actual i les possibles millores.²⁶

Context Sopelana:

Sopelana (amb basc, oficialment Sopela), és un municipi de la província de Vizcaya, de la comunitat autònoma del País Basc a Espanya. Té una població de 14.625 habitants, i es multiplica a l'estiu pel turisme. És un municipi residencial, ben comunicat amb altres poblacions més grans i amb Bilbao. Actualment, és un dels pobles amb major renda per càpita de l'estat.

²⁴ En relació amb el currículum educatiu de la temàtica d'economia, es pot consultar l'explicació que s'ha fet del cas 1, ja que al ser Espanya el currículum educatiu és molt similar els temes que s'ensenya en l'assignatura.

²⁵ Per a més informació, consultar: <https://anderdeunaikastola.eus/es/>

²⁶ Per a més informació, consultar: <https://finantzazharatago.org/es/inicio/>

Segons un informe elaborat per Euskaltzaindia (la Real Academia de la Lengua Basca, que té com a objectiu regular, conservar, cultivar i investigar l'euskera), l'any 2012, Sopelana era el municipi amb la taxa més gran de basc parlant de la comarca.²⁷

Anàlisi

Finances ètiques: ensenyant economia amb criteris socials

Aquest cas, a l'estar emmarcat en una educació formal, el procés d'ensenyar les finances ètiques és molt clar. A través de l'entrevista amb l'Amaia ens comenta que el procés educatiu **s'empara dins de l'economia social i solidària**, i a partir d'aquí fa l'anàlisi i la **crítica cap al sistema hegemònic**. Aquest discurs és present en tot el curs acadèmic, introduint i fent activitats sobre aquesta temàtica, com dur a terme una anàlisi comparativa entre monedes socials locals:

La economía solidaria me resulta un paraguas mucho más completo. Las finanzas éticas entraron cuando vemos el sistema monetario y cuando vemos el sistema bancario, que fue cuando analizamos la comparativa entre el Eusko y el Ekhi, que son dos monedas locales muy distintas que hay en Euskal Herria, y luego con el sistema bancario, pues dimos las finanzas éticas y solidarias. Un poco en contraposición. -Amaia, educadora

Quan parla de l'ESS, ho relaciona explicant i **exposant els principis** d'aquesta, com també anomena i exposa la **democràcia interna** d'aquest estil empresarial, en contraposició, com s'ha dit, del sistema hegemònic. Quan comença a parlar de les finances ètiques, comenta que s'introdueix explicant la relació amb les finances hegemòniques i la **banca armada** tal com ho utilitza Finantzaz Haratago, ja que li és molt il·lustrador i bon inici crític per parlar-ne. També posa èmfasi en com les finances ètiques són una eina col·lectiva de **democràcia econòmica**. A més a més, també parla sobre els **criteris socials** en relació amb aquest tipus de finances, però no només en parla, sinó que en les mateixes activitats educatives els hi fa avaluar a ells mateixos aquest aspecte:

Bueno, el año pasado y el anterior he dado esa asignatura 2 años y uno de los trabajos que tenían que hacer era crear un proyecto empresarial y dentro de esos proyectos empresariales, muy democráticamente, yo les decía, tiene que tener criterios sociales, tiene que responder a una necesidad social.-Amaia, educadora

L'ESS estan presents en tot el curs, i sobretot en el cas que analitzem, i és a partir de l'exercici del rap que van recopilar tota la informació que havien anat estudiant al llarg del curs sobre aquesta temàtica, i a partir d'aquí ho van relacionant amb el seu coneixement, realitat i **característiques de l'entorn**. No podem aprofundir més sobre el cas en concret perquè no tenim dades, l'entrevista va ser molt general, però és interessant aquesta educació transversal durant tot el curs de l'ESS, i portant activitats més dinàmiques com és el rap per captar l'atenció dels educands.

²⁷ Per a més informació, consultar: <http://www.sopelana.net/>

Educació transformadora a partir de l'aprenentatge experiencial

L'educació transformadora en aquest cas és un eix transversal de l'assignatura i de l'educadora, hi ha un intent constant que els educands vegin que els temes parlats en l'assignatura estan relacionats amb el seu dia a dia. El cas del rap és un exemple molt clar, a través de l'anàlisi de la cançó d'ØDEI, veien que per molt que sigui la zona francesa, és basc com ells i la realitat socioeconòmica és molt similar a la seva, per això, la professora després demanava fer una llista de tots els temes parlats a classe amb els quals se sentien identificats, tenint en compte que la realitat econòmica del poble és benestant, per això l'educadora va veure que un tema que els podia fer sentir identificats era l'ocupabilitat:

Tú tienes que estudiar. Para conseguir esto y además no vale que seas mecánico, o sea, tienes que ser. Y les lancé un poco preguntas, bomba de “¿Oye, y en esto os afecta y por qué creéis y cómo construimos nuestra identidad y nuestras pautas de consumo?” Y todo esto para que ellos vieran desde qué perspectivas podían abordar luego el tema de crear ellos su propio tema de rap. Y bueno, ahí hubo de todo, hubo gente que no se quiso meter mucho. Hubo gente que lo hizo, le explotó en la cara. -Amaia, educadora

Amb aquest fragment es pot veure com introdueix l'**aprenentatge experiencial** com a tècnica educativa, però no només ella, si no que es coordinava amb altres professors d'altres assignatures per parlar de la mateixa temàtica i abordar-ho des d'altres vessants, tenint així una **visió holística del tema**.

Després de la **crítica al sistema** arribava el moment de presentar-los l'alternativa, que en aquest cas és l'economia social i solidària i les finances ètiques com a eina col·lectiva de democràcia econòmica.

Per començar el taller de rap, l'educadora portava preguntes per introduir la temàtica que l'interessava, i així poder parlar de com els afectava, lligant-ho amb l'ocupabilitat. A continuació, es presenta les preguntes que es van utilitzar per al taller i es pot veure com porten a tenir aquest **enfocament crític-reflexiu, qüestionant la realitat i la seva vivència**, introduint així l'educand com a subjecte actiu:

EXERCICI TEÒRIC	
PREGUNTES GUIA OPCIO A	PREGUNTES GUIA PER A L'OPCIO B
<p>-Quins problemes hi podria haver al teu entorn?</p> <p>-Quins dels continguts enumerats podem identificar com a problemàtics en el nostre entorn?</p> <p>-Quins conflictes laborals, interessos econòmics... hi ha al nostre voltant?</p> <p>-Buscar informació als mitjans locals i interpretar les dades...</p> <p>-Quin efecte té tot això en tu i en la gent que t'envolta?</p> <p>-Com et fa sentir tot això? Utilitzeu l'emoticona per ajudar.</p>	<p>Heu sentit mai aquestes frases?</p> <p>"Seleccioneu una feina amb resultats de feina"</p> <p>"Hi ha molt pocs diners per guanyar en aquesta professió, treu-te'l del cap"</p> <p>"Estaria encantat si treballéssis a X / estudiéssis X"</p> <p>"Tria una altra cosa, no podem pagar aquests estudis"</p> <p>Han influït en les teves decisions? Com t'afecten personalment? Quina relació tenen amb l'economia? Per què es diuen aquestes coses? Com et sents.</p> <p>Preguntes del vídeo²⁸:</p> <p>-Si els diners no fossin un factor en l'objectiu o la presa de decisions, hauríeu pres el camí que heu fet ara en els vostres estudis, en el vostre projecte de vida...?</p> <p>-En quina mesura tens en compte el factor diners a l'hora de prendre decisions futures?</p> <p>-Què et preocupa per prendre decisions futures? Aquestes preocupacions són pròpies o les vas rebre d'un altre lloc?</p> <p>-Què vol dir això de la teva posició a la societat? (Més privilegiats o més oprimits?)</p> <p>-Treballes o hauràs de treballar en un futur pròxim?</p> <p>-T'agrada que la teva roba, mòbil o altres coses siguin d'una marca concreta? Per què?</p> <p>-T'importa que no siguin d'aquesta marca?</p> <p>-Com et fa sentir tot l'anterior?</p> <p>Identifica almenys tres sentiments en l'emoció.</p>

Taula amb les preguntes utilitzades en el cas, la versió original és en euskera i a partir d'un traductor automàtic s'ha traduït al català. Font: Ander Deuna.

Les preguntes de la taula estaven impreses, els educands escrivien la resposta a la fulla, i així es tenien les respostes per a quan començava la part del rap. Per realitzar el taller de rap amb [Endika Lahaine](#), al ser una persona externa ajudava a la classe i als educands a canviar les dinàmiques i rols preestablerts en el grup, a més a més, van canviar d'espai, tot això ajudava que els educands fossin més actius en l'activitat. Al mateix temps l'educadora

²⁸ Disponible a: https://www.youtube.com/watch?v=Ik_2Rx4ZVMA&t=5s

s'encarregava que fos un **espai segur**, gestionat actituds que no contribuïen a obrir-se i dir la seva opinió en l'activitat.

Una altra dinàmica que l'educadora utilitza en les seves classes per influenciar que l'educand sigui un **subjecte actiu i crític**, és "*las pullitas*", és a dir, preguntar i parlar dels temes que sap que els educands reaccionaran i començarà el debat a l'aula. A partir d'introduir el debat va recollint les respostes i el va moderant. Amaia demostra tenir un rol molt actiu en escoltar els educands i **fer la pedagogia a partir de les seves necessitats i interessos**, respectant els límits i intentant lligar la teoria amb el dia a dia dels educands, per a que així hi hagi més interès:

En tomas de decisiones en este tipo de cosas, pero si veo que no entra, no fuerzo más porque entonces ya o sea es como genero un rechazo de la hippie esta que viene con el volquete de información. -Amaia, educadora

L'**aprenentatge experiencial** a la classe és una constant, en més d'una ocasió crea dinàmiques on els educands hagin de ser un punt clau i actiu per poder fer l'activitat.

Justícia global i drets humans: entenent els principis des de la realitat local

Els principis de la justícia global i els drets humans són una constant en el procés educatiu de l'assignatura, i també en la dinàmica del rap, al ser una eina de crítica al sistema i a la realitat social. Per exemple, la lletra de la cançó d'*ØDEI, parla sobre la realitat econòmica del seu entorn, com els hi afecta i com se sent ell al respecte. Amb aquest aspecte es fomenta la **justícia econòmica i social**. També s'introdueix el **sistema capitalista** i els diferents sistemes que existeixen, però és el primer cop que els educands senten a parlar d'això i no tenen del tot clar la diferència entre els sistemes econòmics i els sistemes polítics, és en l'explicació d'aquests quan l'educadora aprofita per introduir com es relaciona un aspecte amb l'altre des d'un vessant històrica, filosòfica, i d'altres ciències socials, demostrant que aquestes estan totes lligades. Amb aquesta explicació fa una anàlisi de les **relacions de poder** existents.

Per parlar de la **pau i la no-violència** ho introdueix a partir de la banca armada, i com els bancs tradicionals del seu entorn inverteixen en aquestes qüestions.

Segons es pot veure en el fragment que es presenta a continuació es treballa el tema de la **interculturalitat crítica**, sobretot a partir de la justícia històrica i les relacions del nord i sud global:

Bueno, es que aquí lo tenemos todo, empezando desde la justicia histórica, no? yo siempre les digo que hay, había una cosa que se llamaba Real Compañía Guipuzcoana de Caracas, que tenía el monopolio de comerciar con el cacao que venía de América Latina y que a través de ahí se enriquece si guipuzcoana, pero todos las provincias de alrededor y que por tanto, nuestro desarrollo económico industrial se basa en todo ese capital que entró, que alguien se llevó. Y que se basa en pues en la explotación de otro, del sur por parte del norte y que vivimos de esas rentas, ¿no? -Amaia, educadora

El que explica en el fragment anterior es relaciona amb la **justícia global i el tema mediambiental**, ja que els recursos naturals que utilitza el territori s'aconsegueixen a causa

de l'explotació d'altres territoris, i no ajuda en la conservació del medi ambient, i tot això es desenvolupa en les seves classes.

Dins l'assignatura i com a aprenentatge experiencial -en un altre apartat del curs- van treballar el pla d'igualtat, els protocols feministes dins l'empresa i també els criteris socials, introduint així la **perspectiva feminista**, a més a més d'introduir l'economia feminista.

Com es pot contemplar en aquesta anàlisi, durant el transcurs de l'assignatura es parla i es fa pedagogia sobre els principis ètics de la justícia global i els drets humans, no tots dins el cas pràctic del rap, però sí al llarg de l'any.

Cas 5. Campaña por un Currículum Global y el Buen Vivir: aprendiendo colectivamente ESS

Descripció de la pràctica i context:

Explicació de l'activitat:

Campaña por un Currículum Global és una iniciativa que impulsa l'economia social i solidària des d'una perspectiva educativa. El cas en si, és molt ampli i complex ja que l'entitat treballa en l'àmbit mundial, però per a aquesta investigació s'ha fet un enfocament cap a Amèrica Llatina i els projectes en l'entorn, ja que les persones entrevistades són d'aquest context i han explicat les seves vivències i experiències.

Aquest cas és interessant d'explicar i exposar i se li vol donar visibilitat pel seu activisme en l'economia social i solidària. Per poder definir i acotar bé en què consisteix i què s'analitza en aquesta investigació, s'acota en tres espais, per una part la Campaña por un Currículum global, on es transmet una filosofia econòmica/financera, per altra banda, la Universidad del Buen Vivir, i, finalment les monedes socials. Per molt que se separi en tres espais estan interrelacionats en tot moment, i això passarà en el procés d'anàlisi.

- **Campaña por un Currículum Global:** és una xarxa activista per promoure els seus valors i ideals, a partir de diferents eines pedagògiques, la seva filosofia sobre el sistema financer es basa sobre la cosmovisió del *Sumak Kawsay* (Buen Vivir en castellano)²⁹. Es presenta com una proposta civilitatòria decolonial des d'Amèrica Llatina. Aquesta iniciativa qüestiona al sistema capitalista hegemònic i el considera insostenible en el temps (Díaz, 2013). Així, el *Buen Vivir* es posiciona com una alternativa que té com a principis orientadors la prevalença del col·lectiu per sobre l'individual, l'harmonia amb la natura, la justícia extrema i la no opulència (Doukh, 2017).
- **Univerisdad del Buen Vivir:** és un espai educatiu obert a la comunitat on es comparteixen els diversos sabers de l'extensa iniciativa. Ofereix un doctorat i una de les principals activitats que té son les aules vives. L'objectiu d'aquestes és obrir-se al diàleg i trobar-se amb persones diferents, en creences, formació, valors,i altres. Porten experts de la temàtica per començar a parlar del tema, per a què després la gent confronti els seus propis desafiaments, per així crear connexions i sinergies. La persona docent fomenta la participació i l'opinió dels alumnes, creant espais vius i experiencials, ja que creuen que una persona aprèn quan ho viu, no només quan se'n parla.
- **Monedes socials:** les monedes socials són un punt clau per la campanya, ja que és un espai quotidià on es transmet els ideals de l'economia social i solidària de forma directa amb la comunitat, i alhora es practica i hi ha un impacte directe en ella.

Tenint una organització molt flexible, sense estructures jeràrquiques ni xarxes planificades. Fan diversos formats, classes instituïdes, tallers, reunions permanents i mensuals.

²⁹ Es posa en idioma quechua, però és important considerar que existeixen altres denominacions en diferents idiomes originaris d'Amèrica Llatina que es refereixen al mateix concepte.

Es reuneixen un cop al mes, sempre en espais diferents i amb gent diversa, els títols de les xerrades no tenen noms sobre el tema per així poder arribar a gent que no sap de l'existència de l'economia social i solidària.

Aquest cas es considera una bona pràctica educativa en finances ètiques perquè el contingut i la seva particularitat s'adapta adequadament als valors que promouen les finances ètiques i solidàries, com per exemple el d'implicació, aquest valor és clau per a l'entitat i poder realitzar les seves pràctiques educatives. A més a més, fa una aposta innovadora pedagògica, amb lògiques col·laboratives i pràctiques d'intercanvi horitzontal de coneixements. També, té un component d'interculturalitat crítica, ja que es fa des d'una mirada decolonial.

CONTEXT EDUCATIU	
Ubicació	Llatinoamèrica
Modalitat	presencial i en línia, majoritàriament la segona
Temps	tot el curs, es reuneixen els dilluns de les 18:00 a les 20:00 d'Argentina
Espai educatiu	Càtedra oberta, organitzat per: Universidad del Buen Vivir (UBV) Universidad Popular de los Movimientos Sociales (UPMS) Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales (CLACSO) Universidad de la Diáspora africana
Agent de coneixement impulsor del cas ³⁰	Heloísa Primavera: Doctora en antropologia, creadora de la Universidad del Buen Vivir. Claudia Yadira: Economista i sociòloga, amb experiència prèvia en les finances ètiques, està al projecte des del 2022.
Assistència de persones	no es sap quantes persones, els cursos/classes són canviants i itinerants, sempre amb alumnes nous en espais diferents
Perfil dels assistents	Persones adultes, tant universitàries com comunitats rurals, barris populars, entre altres
Idioma de la formació	Castellà i portugués

Campaña por un Currículum Global

La Campaña por un Currículum Global és una iniciativa educativa movimientista, iniciada l'octubre de 2016 per col·lectius educatius de l'economia social i solidària del Sud Global. El 2023 estava conformat per 23 països, 9 xarxes internacionals i més de 500 institucions entre organitzacions i moviments socials, institucions, universitats i escoles dedicades a

³⁰ En aquest cas utilitzem el concepte d'agent de coneixement perquè no existeix la dicotomia de la dinàmica educativa presentada al marc teòric, sinó que en el seu activisme educatiu tothom en l'espai té un coneixement que pot aportar i és un flux de saviesa.

l'educació per a la ciutadania global, la pau, les finances ètiques, la sobirania alimentària, l'energètica i el *buen vivir* dels pobles. L'objectiu de la Campanya és visibilitzar totes les formes d'aprendre i conèixer que existeixen al món, des d'una perspectiva decolonitzada, intercultural i transdisciplinari.³¹ Es configura com una pràctica disruptiva que s'aborda des de l'educació popular.

Aquesta iniciativa busca fer-se càrrec dels grans desafiaments que existeixen a escala planetària, des d'una economia alternativa:

Cómo nos hacemos cargo de la responsabilidad de transformar la matriz del planeta, la matriz de las relaciones. Para mí eso es Currículum Global. -Heloísa, agent de coneixement

Dins de les seves activitats va emergir la Universitat del *Buen Vivir*, que consisteix en un espai que busca, no només la mera reproducció de coneixement, sinó que promou la reflexió crítica al voltant dels diversos temes de les economies transformadores. La Universitat té diversos formats: virtuals i presencials; jornades puntuals, així com classes permanents. A més, s'entén com un espai d'educació permanent obert i dinàmic, en el qual també existeix un doctorat alternatiu en economia transformadora. Aquest doctorat proposa:

Un doctorado alternativo que tiene una característica distintiva. En lugar de enfrentarnos al saber instituido, nos desafía a enfrentarnos al saber instituyente, lo cual me parece brillante- Heloísa, agent de coneixement

Anàlisi

Finances ètiques: ensenyant monedes socials connectades amb l'entorn

El funcionament principal l'iniciativa són les **monedes socials**, amb un fort **component territorial i comunitari**. Això comporta el **principi d'implicació**, pel fet que es té en consideració, de manera fonamental, el seu compromís amb l'entorn, entenent que:

Lo fundamental para nosotros, sí, es que las finanzas son una herramienta para poder transformar la manera en la que habitamos y vivimos en los territorios- -Claudia, agent de coneixement

Les iniciatives de la Campaña del Currículum Global i la Universidad del Buen Vivir tracten temàtiques més en l'economia social i solidària, però en aquest apartat s'analitza només les monedes socials.

Seguint amb l'enfocament comunitari, es construeix una narrativa contemplant les monedes socials en sentit socio-local, donant suport a persones i grups que poguessin estar exclosos. Tot això, es constitueix (i es torna a considerar) la **legimitat i credibilitat que ha de tenir el valor**, més enllà del "diners centrisme". Així ho assenyala Heloísa:

³¹ Per a més informació, consultar: <https://curriculumglobaleconomiasolidaria.com/>

Crédito viene de creer y eso significa en qué crees ¿A quién le das crédito significa en qué crees? Entonces lo comunitario... me refiero a que empezamos a creer cuando utilizamos una moneda alternativa y nos damos crédito es cuando empezamos a creer en nuestra comunidad. -Heloísa, agent de coneixement.

En aquest sentit, s'observa una tendència a qüestionar i transformar el que entenem per valor com a producte o servei, més enllà del monetari. Per aquest motiu, la moneda social plantejada pel Currículum Global té com a objectiu **reconsiderar els fluxos de valors** i, conseqüentment, la riquesa, amb una mirada cap a una redistribució del poder. Ho descriu Heloísa amb una frase:

Así como nosotros descubrimos que los papelitos del Club del Trueque eran una moneda social, no una moneda para distribuir la riqueza, sino para descentralizarla. -Heloísa, agent de coneixement.

Continuant en aquesta línia, un exemple d'aquestes lògiques té a veure, precisament amb la relació preu-valor i com aquesta podria col·laborar amb el significat dels intercanvis que es fa econòmicament:

Hemos tratado de innovar sin rupturas drásticas. Por ejemplo, utilizamos el concepto de 'Producto Interno Dulce', que promueve la distribución de la riqueza en lugar de su concentración. Invitamos a la gente a anotar sus intercambios en papelitos y al sumarlos, se observaba cómo se generaba riqueza y se distribuía sin la necesidad de dinero. También hemos introducido el concepto de 'aprecio' en lugar de 'precio' para valorar los intercambios de manera más significativa. -Heloísa, agent de coneixement.

Dins d'aquesta reconfiguració de la lògica dels intercanvis financers -específicament a escala local del cas- s'observa un fort component col·lectiu i d'autogestió, buscant enfortir els vincles locals entre la comunitat. Així, aquesta consideració amb l'entorn es relaciona, novament, amb el **principi d'implicació**. Clàudia, ho exemplifica a Mèxic:

En Mixuca, aspiramos a crear una comunidad de autogestión colectiva. Buscamos que los productos necesarios para la vida cotidiana se encuentren localmente, a través de productores y amigos, utilizando una moneda alternativa en lugar de la moneda convencional. -Clàudia, agent de coneixement

Les comunitats que utilitzen monedes socials van generant vincles localment i després teixint-los a escala global, enfortint cada vegada aquestes connexions. Clàudia ho exemplifica també des d'Amèrica del Nord:

En la red de monedas que tenemos aquí en México, cada moneda tiene un objetivo y una prioridad diferente (...) Por ejemplo, uno de los desafíos que tenemos hoy es ver cómo hacemos sinergia con todos los movimientos que tratan las finanzas, la finanza ética. Es un poco, esa es la idea... Y de generar conexiones y generar redes ¿no? al final también es muy importante poder ir tejiendo ésta. -Clàudia, agent de coneixement

D'aquesta forma, ens trobem també amb el **principi de coherència i d'exclusió**, buscant sempre privilegiar alternatives amb els valors concordants i, d'alguna manera, anar minvant el poder a les institucions financeres hegemòniques.

Educació transformadora a través d'una càtedra oberta

En termes educatius s'observa una **proposta molt pràctica, participativa i col·lectiva**. Durant les trobades de Currículum Global es busca un **intercanvi horitzontal de coneixements**, entre educadors i educands, i aquesta divisió no es veu, ja que totes les veus i experiències són valorades per igual.

Així mateix, es busca **enfrentar en saber “instituit” i el “saber instituint”**, encara que sigui de caràcter ideològic, i transformar les creences en reflexions crítiques, tal com ho explica Heloisa:

“Es muy agradable encontrarse con gente que piensa como uno, pero es muy esterilizante. Nos quedamos ahí tirando todas y citando a autores de aquí para allá, pero no desafiamos realmente nuestras propias creencias, formación, nuestros autores preferidos. Claro, entonces se vive un proceso un poco de generar un espíritu crítico, de fomentar un poco esta un pensamiento cuestionador, ¿no? que también es un poco la teoría de Paulo Freire” - Heloisa, agent de coneixement.

Amb tot això, el que es vol dir és que el saber “instituit”, és el saber dins de l'*statu quo*, però el saber “instituint” es crea a partir de qüestionar les nostres existències i creences, que es produeix quan s'està amb algú molt contrari als teus principis, buscant la crítica. Aquest és l'objectiu educatiu de la Campaña por un Currículum Global.

Aquesta lògica, comporta inevitablement, un constant aprenentatge empíric, i que, de manera col·lectiva, convergeixen per a construir alternatives en conjunt. És a dir, no es limita a un mer dipòsit i reproducció de coneixement predeterminat:

Bueno, la universidad es... funciona como una especie de red de muchas iniciativas locales, regionales e internacionales que confluyen, intercambian experiencias y van construyendo visiones de epistemología, decolonial y estrategias a futuro -Heloisa, agent de coneixement.

El que s'acaba d'explicar va lligat íntimament amb l'**aprenentatge empíric**, ja que la mateixa pràctica es pot entendre com a activista per una economia transformadora és, al seu torn i en si mateixa, una eina educativa. Tal com assenyala Clàudia:

Este una herramienta educativa para mí es, de hecho, las monedas comunitarias. Se ve así un laboratorio de donde se desarrollan estas herramientas innovadoras, ¿no?, pero bueno, más allá de eso, este es ha sido fundamental acompañar la práctica con la reflexión (...) Entonces con las finanzas y con las monedas es lo mismo, uno aprende cuando se involucra en los salones; muy difícilmente no aprendes las finanzas, tienes que vivirlas y eso para mí ha sido algo fundamental. Yo vivo con la moneda comunitaria, o sea, de ahí compro cosas. - Claudia, agent de coneixement

Aquesta eina educativa es dona en diverses instàncies, amb l'objectiu de superar l'exclusió financera tradicional i **transitar cap a una democratització de les finances ètiques i solidàries**, que puguin arribar als racons i no es centri en els sectors que tenen major accessibilitat. La visió pedagògica de la diversitat i democratització del coneixement està molt present en aquesta experiència, tal i com ho narra Clàudia:

Y nosotros trabajábamos con comunidades indígenas, incluso algunas que ni siquiera sabían escribir, comunidades rurales, trabajamos con personas en barrios muy populares, muy marginales. Trabajamos también con universitarios. Entonces el lenguaje que teníamos que crear era un lenguaje empático, un lenguaje, pues afín a los contextos de las personas -Claudia, agent de coneixement.

Continuant en aquesta línia -diversa i democratitzadora- convergeix l'aprenentatge empíric cap a una clara implicació ecosocial:

Enseñamos a los niños desde temprana edad a utilizar una forma de moneda distinta, vinculada con los conceptos de permacultura. Los niños crean sus propios productos naturales y ecológicos según las necesidades de sus compañeros. Utilizan una moneda alternativa y explican a la perfección cómo funciona su sistema financiero. De esta manera, están aprendiendo finanzas desde pequeños -Claudia, agent de coneixement

La diversitat és un element fonamental en l'eina educativa del Currículum global. Es presenta d'una manera flexible, dinàmica, horitzontal i humil, es construeix de manera col·lectiva. Així ho comenta Heloisa:

Nuestro pensamiento se mantiene crítico, tiene que ver con la diversidad. Es decir, cuando no te juntas y no reflexionas con gente que piensa de manera diferente, te vas amoldando a eso y eso puede ser peligroso. No solo por la zona de confort, sino porque el pensamiento se vuelve más estricto. En nuestra experiencia, la diversidad es clave. Tenemos compañeros con diferentes perspectivas, ideologías y enfoques. Al juntar esta diversidad, surgen conflictos, pero lo interesante es cómo vamos caminando juntos, respetando los diferentes procesos de sensibilización y de conciencia. - Heloisa, agent de coneixement.

Per concloure aquest apartat, comentar que l'educació que planteja el Currículum global és **contrahegemònic** no només en el contingut, sinó que també en la forma i en la pràctica.

Justícia global i drets humans

En contraposició a la cosmovisió del *Buen Vivir*, al nord global impera la tradició del Vivir Mejor que per a Díaz *“ha generado una sociedad desigual, desequilibrada, depredadora, consumista, individualista, insensibilizada, antropocéntrica y antinatural, supone el progreso ilimitado y nos lleva a una competición con los otros para crear más y más condiciones para ‘vivir mejor’”* (Díaz, 2013: 230).

Així, el *Buen Vivir* es posiciona coherentment, amb propòsits clars i amb concordança amb els sis eixos de la justícia global i els drets humans. Un d'ells, i dels quals es manifesta més, és la **interculturalitat crítica**. Específicament, la mirada decolonial amb la qual Currículum Global aborda les seves pràctiques, té com a focus principal *“deconstruir el pensamiento colonial europeo y norteamericano”* -Heloisa, agent de coneixement

Així mateix, aquesta perspectiva també està entrecreuada amb l'economia social i les finances alternatives, donada la naturalesa del seu enfocament i lògica:

La perspectiva decolonial desempeña un papel crucial en el enfoque de finanzas alternativas. Las finanzas convencionales están centradas en el individuo y sus derechos personales. En cambio, las finanzas decoloniales reconocen a otros sujetos y enfoques comunitarios y sociales que van más allá de la individualidad. Buscan cambiar la lógica del mercado por la lógica de la comunidad en la distribución de la riqueza y los recursos.
-Claudia, agent de coneixement

Aquesta crítica al sistema financer hegemònic continua profunditzant-se a escala de prioritats i en l'essència mateixa del seu funcionament. Portant cap al qüestionament del sistema econòmic i les seves conseqüències:

La sociedad ha tenido la prioridad de poner el dinero en el centro y como objetivo omnipotente de la sociedad. Y hay que cambiar ese foco. Y hay que poner, algunos dicen las personas, otros dicen la vida, la naturaleza en su conjunto como objetivo prioritario. Esa es una diferencia fundamental y la segunda diferencia fundamental es que las finanzas tradicionales generan estructuras violentas entre las personas a partir de la escasez de la deuda de todos... - Heloisa, agent de coneixement.

Les conseqüències d'aquest sistema implica també desigualtats i Currículum Global planteja la crítica a l'origen i la causa d'aquestes desigualtats i adonant-se de les relacions de poder. D'aquesta manera ho relata Heloisa:

Las clases altas, que son las 100 familias, 1000 familias que tienen toda la plata del mundo. No quieren transformar nada. ¿Por qué no se dan cuenta que el planeta es uno? Y que ellos son parte de la naturaleza... -Heloisa, agent de coneixement.

D'aquesta forma, s'aborden eixos com la **justícia econòmica i relacions de poder**.

Per transformar això, s'ha creat un currículum que posi atenció als **problemes globals amb accions locals**, que sigui dinàmic i que faci mesures concretes:

Debía ser algo más vivo y transformador. Así surgió la idea del currículum global por una economía social y solidaria. Lo que me llamaba la atención era esa paradoja: un abordaje global, pero para un currículo local. - Heloisa, agent de coneixement.

En aquest context, resulta cabdal la mirada global, que implica solidaritat entre nacions, pobles oprimits i postergats. Això va teixint una xarxa imprescindible, especialment necessària als territoris del Sud Global on aquestes eines es fan servir, en molts cops, com a resistència:

La solidaridad entre los pueblos es de suma importancia en este contexto. Nos encontramos en una constante lucha, no solo en términos de la intensa influencia de los medios de comunicación, sino también en la guerra sistémica que muchos países enfrentan a causa del despojo de sus territorios. - Claudia, agent de coneixement.

Dins d'aquests grups postergats, sempre és important esmentar els pobles indígenes que, malgrat la imposició financera colonial, conserven cosmovisions que s'alineen amb els valors que en aquest treball s'han plantejat com el bé comú, la importància de lo col·lectiu i el *Buen Vivir* per sobre l'acumulació i la usura:

En cuanto a los pueblos indígenas, hay valiosas lecciones que podemos aprender de su enfoque de autonomía y solidaridad comunitaria. La práctica del trueque en Michoacán y los tequios son ejemplos concretos de cómo estos pueblos han desarrollado sistemas de intercambio basados en las necesidades y el bien común. - Claudia, agent de coneixement

En aquest sentit, la transformació cap a aquesta cosmovisió comporta una transició en hàbits i estils de vida que existeixen no sols en el col·lectiu sinó que també en l'individual perquè d'aquesta manera s'ajunti la professió i la militància, tal com diu Heloisa a l'entrevista i com planteja Currículum Global en el seu activisme, amb l'objectiu d'enfrontar els grans desafiaments del segle XXI. Així mateix, es conforma gran part de l'activisme educatiu per una economia i finances transformadores que genera Currículum Global:

De ahí generó mi comunidad de ahí, o sea, por eso puedo hablar de este tipo de temas, porque es parte de mí, de mi vida cotidiana. Entonces la pedagogía es una pedagogía de la vida, o sea, es algo que no es algo que se enseña en los salones, sino que está presente este en tus actos diarios, en tus gestos, en tu pensamiento. - Heloísa, agent de coneixement.

En aquest apartat i en tot el cas es pot veure com Currículum Global ensenya reproduint a la pràctica els principis de l'economia social i solidària, les finances ètiques i la justícia global i els drets humans, fent un canvi de paradigma de la forma d'entendre la vida i per tant, l'economia:

Es que las monedas (sociales) nos enseñan a volver a generar comunidad, a volver a generar vínculos significativos. - Claudia, agent de coneixement

6. Conclusions, consideracions finals i limitacions

Conclusions i consideracions finals

Per a finalitzar el projecte, s'exposarà les conclusions i com es podria desenvolupar en un futures investigacions d'aquesta temàtica. En relació amb l'objectiu d'identificar i analitzar bones pràctiques educatives en finances ètiques -a través dels valors de la justícia global, drets humans i l'educació transformadora- hem pogut observar que hi ha una falta de sistematització de l'àmbit educatiu de les finances ètiques, no hi ha una institució sòlida pública sobre això. Com a mínim existeix Redefes, que és l'espai de referència a nivell estatal, i és una unió d'entitats i persones que ensenyen finances ètiques, comparteixen les experiències i els recursos utilitzats. Les finances ètiques no són promogudes per les institucions públiques, com s'ha vist als dos casos nacionals d'educació formal, sinó que s'ensenya per voluntat de les educadores, perquè als llibres de teoria no exemplifiquen la pluralitat de les pràctiques financeres.

S'ha pogut concloure, gràcies a les entrevistes exploratòries i dels casos, que les persones que practiquen i ensenyen finances ètiques ho han après de forma autodidacta i/o a partir de la pràctica activista/professional en el tema. En aquest sentit, entitats, com Redefes, i les que en formen part a nivell espanyol i internacional, que ho impulsen, són necessàries per poder ensenyar finances ètiques. Aquesta falta de sistematització es pot entendre, perquè al final les finances ètiques tenen unes limitacions de publicitat, coneixença, capacitat tècnica i geogràfica, en contraposició de les finances hegemòniques. A més a més del poder polític i econòmic que aquestes últimes tenen. Les finances ètiques, en canvi es coneixen sobretot a partir del boca a boca, pels que treballen la seva difusió i explicant les experiències personals.

A partir de l'anàlisi dels casos confirmem que no es pot entendre ensenyar finances ètiques si no és a partir d'una educació transformadora i els principis de la justícia global i els drets humans, adaptant-se en tot moment en les necessitats de l'entorn. Una visió teòrica com la presentada en el model d'aquest document, són la base per analitzar bones pràctiques educatives en finances ètiques, el model és millorable i sobre la pràctica es veu les mancances, però és una bona base per veure com s'ha d'analitzar les pràctiques. També s'ha pogut observar que depèn del context dels casos, es dona prioritat a un dels eixos o un altre del nostre model, ja que el context és crucial per poder entendre les finances ètiques i la seva educació, ja que s'adapten i busquen connectar amb l'entorn.

Com a curiositats que volem ressaltar (però no hem tingut l'oportunitat de fer una anàlisi més exhaustiva) és que totes les persones entrevistades en els casos pràctics són dones, això fa pensar en la feminització de l'àmbit educatiu. També ressaltar que els dos casos d'educació formal de l'àmbit espanyol són en un context socioeconòmic mitjà-alt, i les dues educadores havien treballat en la banca privada anteriorment, ho volem ressaltar com a curiositat, però no hem tingut l'oportunitat de fer una anàlisi sobre aquesta qüestió.

Com a possibles investigacions futures i ampliacions d'aquesta, comentar que, per fer un estudi més exhaustiu s'hauria de dividir en dos: per una part, fer un mapeig de bones pràctiques educatives en finances ètiques, focalitzant-se en buscar casos educatius. I per una altra banda, una investigació centrada en fer l'anàlisi exhaustiva sobre si són bones

pràctiques educatives en finances ètiques. També seria interessant -si hi ha l'oportunitat- de saber l'opinió i l'impacte dels educands, per conèixer fins a quin punt els casos educatius són efectius. S'ha intentat en aquesta investigació, però per temps i limitacions en la comunicació no ha sigut possible. Així mateix, es proposa fer una anàlisi sobre quin impacte tenen a llarg termini aquestes pràctiques, per veure si hi ha un canvi en les decisions vitals de les persones després de conèixer l'ètica en les finances i, per tant, en tots els aspectes de la seva vida, perquè, a la pràctica les finances ètiques són una eina potent per combatre el sistema capitalista i neoliberal.

Limitacions i reptes

Per fer un incís final, es vol exposar les limitacions de la investigació. Inicialment, va ser un desafiament pels investigadors la part teòrica, degut a que no hi ha teoria sobre el tema i s'ha hagut de crear un model per poder analitzar bones pràctiques educatives en finances ètiques des de les perspectives plantejades. Després, a la pràctica, per les limitacions en el contacte, les respostes i les possibles entrevistes amb les entitats que eduquen en finances ètiques, atès que al final s'ha treballat amb les organitzacions que complien els requisits i han donat resposta, però segur n'hi ha moltes més que no han respost al missatge per correu electrònic enviat durant la investigació i hagués sigut molt interessant d'analitzar. També, tenir en compte que, s'ha tingut en consideració la proposta inicial plantejada des de l'entitat responsable, i a partir d'això, al transcurs de l'investigació s'han anat plantejant noves perspectives, enfocaments i espais geogràfics, que s'han anat delimitant en el transcurs del projecte.

Comentar, a més a més que, durant la investigació s'ha observat que el marc teòric tenia una perspectiva massa enfocada en el nord global, al ser la nostra realitat teòrica. Els inicis del projecte tenien una visió molt sobre què pot ser una bona pràctica educativa en un context del nord global, i al conèixer noves realitats s'ha vist que el model era massa tancat i havíem d'ampliar mires, donant-nos línies orientatives com a base d'estudi, i replantejar-nos la forma d'analitzar els casos. Per molt que s'ha intentat ampliar, no abarca de la forma més idònia la diversitat de formes que tenen les finances ètiques i solidaries al món. Ha sigut un desafiament també analitzar casos tan diversos entre sí, per les zones geogràfiques, per la mida i la particularitat dels contextos.

Finalment, s'espera que aquest estudi serveixi com a base per a investigacions futures en la temàtica, i ajudi en el desenvolupament en més profunditat i ampliant les qüestions d'aquest àmbit.

7. Bibliografía

- Andreotti, V.O.; Stein, S.; Sutherland, A. and Amsler, S. (2018) Mobilising Different Conversations about Global Justice in Education: Toward Alternative Futures in Uncertain Times. *Policy and Practice: A Development Education Review*, 26: 9-41.
- Beck, U. (2006). *Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity Press.
- Brock, G. (2013). Theories of global justice ed. by John Linarelli, *Research Handbook on Global Justice and International Economic Law*. Edward Elgar Publishing, chapter 1
- Cavallito, M., Isonio, E., & Meggiolaro, M. (2018). *Les finances éthiques i sostenibles a Europa*. (M. Codina, & J. Ibáñez, Trads.)
- Chaves, R. (2003). La economía social como enfoque metodológico, como objeto de estudio y como disciplina científica. In: M. VUOTTO (comp.), *Economía social. Precisiones conceptuales y algunas experiencias históricas*. Buenos Aires, Editorial Altamira, p. 105-134.
- Coraggio, J.L. (2009). Polanyi y la Economía Social y Solidaria en América Latina. In: J.L. CORAGGIO (org.), *¿Qué es lo económico? Materiales para un debate necesario contra el fatalismo*. Buenos Aires, Ediciones CICCUS, p. 109-168.
- Cortés, F. (2009). La justicia económica global en el sistema internacional de estados. *Estudios de Filosofía*, (39), 215-241.
- Cruz Aguilar, E. (2020). La educación transformadora en el pensamiento de Paulo Freire. *La Revista venezolana de educación*, 24(78), 197–206.
<https://www.redalyc.org/journal/356/35663284002/html/>
- De Cruz, C. (2017): “*La banca ética es, sobre todo, una herramienta*. (s. f.). Fiare Banca Etica. <https://www.fiarebancaetica.coop/eu/node/27853>
- Defourny, J. (2003). Orígenes, contextos y funciones de un tercer gran sector. In: M. VUOTTO (comp.), *Economía social. Precisiones conceptuales y algunas experiencias históricas*. Buenos Aires, Editorial Altamira, p. 79-104.
- Díaz, K. (2013). Diplomacia de los Pueblos, Propuesta Contra-hegemónica en las relaciones internacionales. *Revista Búsquedas políticas*. Vol. 2 N°1 p. 213-237.

Diner Ètic. (2023). *Conoce las finanzas éticas y las entidades - Diner Ètic*. Diner ètic.

<https://dineretic.org/es/conoce-las-finanzas-eticas/que-son-las-finanzas-eticas/>

Doukh. (2017) El buen vivir: una perspectiva axiológica. *Ciências Sociais Unisinos*, 53(3), 558-567. Disponible en:

<https://www.redalyc.org/journal/938/93854911016/html/#:~:text=La%20contraposici%C3%B3n%20de%20diferentes%20enfoques,justicia%20extrema%20y%20no%20opulencia.>

Espinar Álava, Estrella Magdalena, & Viguera Moreno, José Alberto. (2020). El aprendizaje experiencial y su impacto en la educación actual. *Revista Cubana de Educación Superior*, 39(3), e12. Epub 01 de octubre de 2020. Recuperado en 15 de agosto de 2023, de

http://scielo.sld.cu/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0257-43142020000300012&lng=es&tlng=es.

Esterman, J. (2012) Crisis civilizatoria y Vivir Bien. Una crítica filosófica del modelo capitalista desde el allin kawsay/suma qamaña andino. *Polis* 11, n.º 33: 149-174. doi:

<http://dx.doi.org/10.4067/S0718-65682012000300007>

FETS (2019). Els bancs ètics rendeixen tres vegades més que els tradicionals.

<https://fets.org/los-bancos-eticos-rinden-tres-veces-mas-que-los-tradicionales/>

Federici, S. (2020). *Reencantar el mundo. El feminismo y la política de los comunes*.

Fraser, N. (2020) *Los talleres ocultos del capital. Un mapa para la izquierda* (Madrid: Traficantes de sueños).

Freire, P. (2005). *Pedagogía del oprimido* (2 ed.). México, D.F. Siglo XXI Editores.

Fundació Periodisme Plural. (2023). *Sofia M. Fernández: "La disciplina econòmica*

neoliberal és gairebé omnipresent a les aules" - *Extra / Educació*. *Extra / Educació*.

<https://diarieducacio.cat/extra/2023/06/13/sofia-m-fernandez-la-disciplina-economica-neoliberal-es-gairebe-omnipresent-a-les-aules/>

Galán, J. S. (2022). Banco. *Economipedia*.

<https://economipedia.com/definiciones/banco.html>

Gamba, L. R. (2012). Territorios y sujetos de la economía social y solidaria. *Otra Economía*, 6(10), 24-36.

Gassiot, R. (2013) Las finanzas éticas como instrumento al servicio de la economía solidaria. La experiencia de Coop57. *Cuadernos de Trabajo Social*, 26(1): 75-85.

Hintze, S. (2010). *La política es un arma cargada de futuro. La economía social y solidaria en Brasil y Venezuela*. Buenos Aires, Clacso/Ediciones CICCUS, 237 p.

Jubeto, Y. Larrañaga, M. Carrasco C. León, M. Herrero, Y. Salazar, C. de la Cruz, C.,

Salcedo L. Pérez, E. (2021) *Sostenibilidad de la vida. Aportaciones desde la economía solidaria, feminista y ecológica*. economiasolidaria.org.

<https://www.economiasolidaria.org/ca/recursos/biblioteca-sostenibilidad-de-la-vida-aporaciones-desde-la-economia-solidaria-feminista-y-ecologica/>

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.

lafede.cat. (2015). *Treballar per la justícia global en un món global*. Recuperat el 2023, de https://www.lafede.cat/wp-content/uploads/2016/09/Treballar_per_la_justicia_global_PUBLIC_DEF.pdf

lafede.cat. (2020). *Objectius de l'educació per a la justícia global*. Recuperat 20 de juny de 2023, de https://www.lafede.cat/wp-content/uploads/2020/08/EducarJG_infografia_v4.pdf

Martí, J. (2018). *Diseños de investigación social y métodos*. Universitat Autònoma de Barcelona.

Massip, C. Egea, A. Barbeito C. y Flores, M. (2018) *Competències per transformar el món* (Barcelona: Graó).

Mignolo, W. (2000). The many faces of cosmo-polis: Border thinking and critical cosmopolitanism. *Public culture*, 12(3), 721-748.

- Muñoz, J. (2020) ¿Una nueva ola feminista? Entre #MeToo y la irrupción de los feminismos del Sur global, *Acción colectiva, movilización y resistencias en el siglo XXI*, Vol. 1: Teoría (Bilbao: Betiko Fundazioa): 143-154.
- Navarrete Saavedra, R. (2010) *Gobernabilidad neoliberal y movimientos indígenas en América Latina*. Polis (Santiago), 9(27), 481-500.
- Nussbaum, M. C. (2010). *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton University Press. New Jersey.
- Quijano, A. (2002) *Colonialidad del poder, eurocentrismo y América Latina*. Centro de Investigaciones Sociales (CIES, Lima) Sitio web:
<http://www.decolonialtranslation.com/espanol/quijano-colonialidad-del-poder.pdf>
- Palacio, M. (2011). *Tres paradigmas de justicia global: Estados, individuos y movimientos sociales*. Coimbra: Centro de Estudos Sociais Coimbra, https://www.ces.uc.pt/publicacoes/oficina/ficheiros/4266_Oficina_do_CES_368.pdf
- Paz Rada, E. (2020) Posdesarrollo y sumak kawsay, en *Tahina Ojeda y María Villareal, Pensamiento crítico latinoamericano sobre desarrollo*. Madrid: Los libros de la catarata.
- Pérez-Orozco, A. (2019) *Subversión feminista de la economía, Aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Plataforma per una fiscalitat justa, ambiental i solidària (2023). *Els paradisos fiscals i els seus vincles amb el sector financer*.
<http://www.fiscalitatjusta.cat/els-paradisos-fiscals-i-els-seus-vincles-amb-el-sector-financer/>
- Pogge, T. (2008b). *World Poverty and Human Rights*. Cambridge: Polity Press.
- Quijano, A. (1999) Colonialidad del poder, cultura y conocimiento en América Latina. *Dispositio* 24, n.º 51: 137- 48.
- Rauber, I. (2016) «Hegemonía, poder popular y sentido común», *El Ágora USB* 16, n.º 1: 29–62. doi: <https://doi.org/10.21500/16578031.2164>
- Rawls, J. (1971). *Teoría de la justicia*. Fondo de Cultura económica de España. Madrid.
- Rawls, J. (1997) *El derecho de gentes*. Isegoría, 16, doi: [10.3989/isegoria.1997.i16.182](https://doi.org/10.3989/isegoria.1997.i16.182)
- RedEFES. (2023, 16 noviembre). *IV Jornadas de la REDEFES: La educación económica crítica más presente en las aulas que nunca*. RedEFES.

<https://redefes.org/iv-jornadas-de-la-redefes-la-educacion-economica-critica-mas-presente-en-las-aulas-que-nunca/>

- Rodríguez-Mena, M. (2000). El enfoque crítico reflexivo en la educación. *revista Educación*, 99(1), 8-11.
- Sanchis, J. R. (2016). La revolución de las finanzas éticas y solidarias. *La economía social y solidaria: experiencias y retos*.
- Tito, A, & Serna Serna, P. P. (2020). De la justicia global o de las acciones humanitarias.: Una discusión con el nacionalismo. *Utopía y praxis latinoamericana*, 9, 264–279. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4110929>
- Vidal, P., Rodríguez, M. P., Zaragoza, M., & Sureda, M. (2019). *Les finances ètiques*.
- Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya [XES] (2018). *Finances Ètiques i Solidàries: Valors, Límits i Reptes*.
- Walsh, C. (2007) *Interculturalidad y colonialidad del poder. Un pensamiento y posicionamiento "otro" desde la diferencia colonial*. En "El giro decolonial: reflexiones para una diversidad epistémica más allá del capitalismo global" compiladores Santiago Castro-Gómez y Ramón Grosfoguel. – Bogotá: Siglo del Hombre Editores; Universidad Central, Instituto de Estudios Sociales Contemporáneos y Pontificia Universidad Javeriana, Instituto Pensar, 2007.
- Wallerstein, E. (1989). 1968: revolución en el sistema-mundo. Tesis e interrogantes. *Estudios Sociológicos*, 7(20), 229-249.

8. ANNEX

Annex 1: Guió d'entrevistes exploratòries

1. En quin moment de la teva vida vas conèixer les finances ètiques i com t'hi vas introduir?
2. Quins són els valors que, per a tu, promouen les FE? i quins tenien més pes per a tu per voler introduir-te?
3. Com vas aprendre a nivell educatiu sobre les finances ètiques? Has fet formacions, ets autodidacta, mitjançant experiències...?
4. Llavors, què entens tu per finances ètiques? com les definiries?
5. Com practiques les FE al dia a dia? tant a nivell personal, professional, etc.
6. A les hores, passem cap a l'àmbit educatiu. Per a tu, quina importància té l'educació en les FE?
7. Quin rol té l'educació transformadora en les finances ètiques?
8. Qui fa el rol educatiu en els contextos acadèmics? algú extern o anteriorment es forma al professorat? Quant dura? una classe magistral, durant un trimestre, un curs?
9. Què és una bona pràctica educativa en l'àmbit de FE per a tu? quines característiques hauria de tenir?
10. Preguntes sobre l'entitat que pertany l'entrevistat/ada i funcionament, a més a més de què fan educativament.

Annex 2: entrevistes d'anàlisi

Gió entrevista educador/a

Context educatiu

1. En quin moment de la teva vida vas conèixer les finances ètiques i com t'hi vas introduir?
2. Com vas aprendre a nivell educatiu sobre les finances ètiques? Has fet formacions, ets autodidacta, mitjançant experiències...?
3. Quant de temps portes ensenyant sobre finances ètiques? o, quan va ser el primer cop que ho vas fer i durant quant de temps?
4. tens/teniu contacte amb altres entitats de l'Economia social i solidària o les finances ètiques?
5. Aquest projecte en concret, quan i com va començar?
6. (preguntar on, lloc virtual, presencial i també escola pública, privada, etc. i temps, idioma de l'activitat)
7. Quines edats tenen els estudiants? són homes, dones, quin gènere abunda més?
8. Hi ha persones migrades o persones de diferents orígens ètnics?

Finances ètiques

9. Continguts de les FE, parles de les finances tradicionals? fas una comparació entre unes i altres? (implicació, ètica aplicada, exclusió, compromís, transparència, participació, inclusió financera, coherència)
10. Dins les FE, que expliques sobre els aspectes positius que tenen?

Educació transformadora

11. quin paper té l'estudiantat a la classe? es fan activitats pràctiques?
12. són activitats individuals o grupals? si són grupals, veus bona relació entre ells? com gestionen el grup?
13. quin material utilitzes per la classe? powerpoint, cartulines, etc.
14. Quines estratègies utilitzes per fomentar el pensament crític?

15. quina metodologia utilitzes?

Justícia global i drets humans

16. comentes el sistema capitalista? que dius sobre ell?

17. tenint en compte que les finances ètiques es caracteritzen per tenir un impacte social, que expliques d'això? quins exemples poses en relació a possibles impactes socials?

18. els hi plantejes altres models de governança? com ho expliques/exposes?

19. poses exemples/ quins tipus → de desigualtats socials ocasionades pel sistema financer exposes?

20. de quina manera abordes les diferències que hi ha entre homes i dones a nivell social?

21. com gestiones a nivell educatiu la relació que hi ha entre les guerres actuals i el sistema financer tradicional?

22. expliques exemples sobre la solidaritat entre pobles, col·lectius i la seva resistència? si/no → com ho fas?

23. com parles sobre la relació que hi ha entre el nord-sud global, i el tema del colonialisme, parles sobre això?

24. de quina manera tractes el tema de la justícia ambiental i el medi ambient? parles de quina manera les finances tradicionals perjudiquen el medi ambient?

25. quin és el tòpic/valors més cabdals que no poden faltar en una pràctica educativa en finances ètiques?

Guió entrevista a educand

Context educatiu

1. Quina edat tens?
2. Quants idiomes parles?
3. Amb quin gènere t'identifiques?
4. Perquè has fet aquest curs?
5. Com definiries les finances ètiques?
6. N'havies sentit a parlar abans del curs/taller?

Finances ètiques

7. Què recordes de la formació sobre finances ètiques?
8. Què és el que et va cridar més l'atenció/sorprendre més?
9. Com es diferencien de les finances tradicionals?

Educació transformadora

10. com eren les classes/ formació? podies participar a la classe? I volies fer-ho?
11. feieu activitats grupals?
12. et va agradar? era avorrit?
13. Veus diferent les finances/bancs tradicionals després del curs?

Justícia global i drets humans

14. quina és la teva opinió sobre el sistema econòmic en el que vivim?
15. recordes algun exemple que han posat a les classes/formació respecte a les desigualtats del sistema?
16. i en relació a desigualtats entre homes i dones?
17. que creus que té de positiu les FE per a les persones?
18. t'han comentat a la classe/curs/formació quins drets tens tu com a ciutadà?

19. t'han explicat que son les cooperatives de economia social i solidària? que et sembla aquest model d'organització?
20. quina relació que hi ha entre les guerres actuals i el sistema financer tradicional?
21. qué significa per a tu la solidaritat entre pobles, col·lectius i la seva resistència? pots compartir alguna experiència o exemple que t'hagi impactat?
22. quina és la relació entre sistema financer i colonialisme?
23. de quina manera les finances tradicionals perjudiquen el medi ambient?
24. quin és el tòpic/valors més cabdals de les finances ètiques?

Unió entre el model de bones pràctiques educatives en finances ètiques i les preguntes de les entrevistes d'anàlisi

CATEGORIA	SUBCATEGORIA	Entrevista Educador/a	Entrevista Educand
CONTEXT EDUCATIU	Ubicació (ciutat, barri, poble on es realitza)		
	Lloc (virtual, presencial, tipus de sala, etc)	6	
	Temps (seminari, trimestral, semestral, puntual)	5	
	Espai educatiu (escola pública/concertada/privada, institut, universitat, cicles formatius...)	4	
	Docent (qui i currículum del docent, sobretot en relació a FE)	1,2,3,4	
	Assistència de l'alumnat		
	Perfil de l'alumnat	7,8	1,2,3
	Idioma/es de la formació		
FINANCES ÈTIQUES	Principis de FE: Implicació/ ètica aplicada/ exclusió/ transparència/ participació/ compromís/ coherència	9,10,25	5,6,7,8,9,24
	Principis de l'Economia Solidària: el treball, l'equitat, la sostenibilitat ambiental, la cooperació, la no lucrativitat i el compromís amb l'entorn		
	Finances populars/ Grups d'estalvis/ Cooperatives financeres/ Mutualitats/ Mancomunats/ Bancs ètics/ Financiació ESS		
EDUCACIÓ TRANSFORMADORA	Estudiant com subjecte actiu	11,12	10,11,12
	Aprenentatge experiencial	13,14,15	10,12
	Presència dels principis ètics		13,12
JUSTÍCIA GLOBAL I DRETS HUMANS	Relacions de poder, drets humans i governança	18,19	15,16,17,18
	Justícia econòmica i social	16,17	14,15
	Perspectiva feminista	20	19
	Pau i no violència	21,22	20
	Interculturalitat crítica	23	21,22
	Justícia ambiental	24	23

Annex 3: Cançó ZE PREZIOTAN?, d'Odei, cas Ander Deuna

ZE PREZIOTAN?

[VÍDEO](#)

¿A qué precio?

-Odei-

Barnekaldea zein kostatzen da - Costa e interior

Gabiltza kostatzen ala kostatzen da - Andamos cueste lo que cueste.

Koxka bat igotzen da aizue erraidazue nun dago koskatzen - Las cosas han escalado un poco, decidme dónde está la clave.

Sobrevivimos a duras penas porque viene a invadir - Ozta-ozta gabiltz inbaditzera datoz ta. (Habla de la presión turística, que es enorme en Iparralde. Suele ser un turismo de lujo del Estado francés y de toda Europa que compra parcelas y casas antes dedicadas a la agricultura y las destina a este tipo de alojamientos de lujo, a precios de compra inaccesibles para las agricultoras)

Hozka egin beharko dugu edo etxetik ospa - Tendremos que morder o irnos de casa.

Ttiki girenetik pasa da denetik merkatua libre denetik - desde que éramos pequeñas y el mercado es libre ha pasado de todo.

Zein da esperantza gure laborantza desagertzen hasi zenetik - cuál es la esperanza desde que nuestra agricultura empezó a desaparecer.

Dakargun pausu herrenetik ikasi dugu barrenetik - Hemos aprendido desde lo hondo del paso cojo que traemos.

Izaretik zer gelditzen da jada galtzen ari ginen izenetik. - Qué queda del ser, del nombre que ya se está perdiendo.

Ados gaurkoz diru gehiago dute askoz - de acuerdo, ahora tienen mucho más dinero

Luxuzko autoz datoz ta etxeak urrezko gakoz - vienen en coches de lujo y las casas tienen llaves de oro

Aspaldi gelditu gira motz, ta hotz - hace mucho que nos quedamos fríos y cortos

Zenbatetan sentitzen giren gure herrian arrotz - cuántas veces nos sentimos extranjeros en nuestro propio pueblo.

Zinez betetzen al ditu bihotzak - De verdad que llena los corazones

Bling bling merkearen hotsak - el sonido del bling bling barato

Gordin bete diren moltsak - bolsillos que se han llenado con fuerza

Izkin egin al die lotsak - la vergüenza les esquiva

Sosa poza ikusten dira berdin - ven igual el dinero y la alegría

Ze min duen bakotxak

Ezin dira jatri kakotxak - no se puede entrecomillar el dolor de cada una.

Zein gustagarria zaien, deitzen diote glamurra - cómo les gusta, lo llaman glamour

Beste batzuk lur saltzaile dirua zein den makurra - y otros venden las tierras, qué perverso es el dinero

Ahantzia ote dugu zein dugun epe laburra - habremos olvidado lo que nos viene en el corto plazo

Ez dela bizi emaile behin betoinez jantzi den lurra - que la tierra vestida de cemento ya no da vida.

Noiztik bakantzak batzuentzat dira luzeo? - Desde cuándo sin las vacaciones más largas para algunos?

Noiztik etxeak erakusleho eta portuak museo. - Desde cuándo las casas son escaparates y los puertos museos?

Etor ditezela nahi duten bezela ordain dezatela hotela - que vengan como quieran pagando un hotel

Baina ez astebete igarotzeko bost hektareako partzela - pero no una parcela de cinco hectáreas para pasar cinco días.

Guk ze diglosi metamorfosi salgai dena ezin erosi - qué diglosia la nuestra, metamorfosis, no poder comprar lo que está en venta.

Uda negua bi dosi zibilez jantzi poliziz josi - verano e invierno, dos dosis, todo lleno de policía vestida de civil

Berdin zait egun bat zein bi, begira zenbat airbnb, - Me da igual si para un día o dos, mira cuántos Airbnbs,

Ta urtean guzia geldi, ze al zizte gaizki sendi? - Y todo quieto durante el año, ¿no os hace sentir mal?

Joan zaigu denbora mila promotora jin dira gustora - Se nos ha ido el tiempo y mil promotoras se han ido contentas

Zelaiak betoinez bete lurra ez liteke eurotan balora - han llenado los campos de cemento, la tierra no se puede valorar en euros

Prezio hauekin jakin nahi dut jakin gu nora goaz nora - quiero saber a dónde nos dirigimos con estos precios

Lurra salgai bada barkaidazu hara guk saltzen dugulako da - perdóname pero si la tierra está en venta es porque la vendemos nosotras.

Eta ni orain nun nago ene barrena dut sutan - y dónde estoy ahora, ardo por dentro

Hemen geroz ta gehiago ez ote gira bizi lur antzutan - no estaremos viviendo cada vez más en tierras yermas

Begirada urrunago ez da eraman behar batzutan - a veces no hay que dirigir la mirada más lejos

Baloina gurean dago ez xekatu besteen teilatutan - el balón está en nuestro tejado, no busquemos en el de los demás